

Włodzimierz Durka

Deficyty umiejętności i kompetencji komunikacyjnych pracowników i wolontariuszy systemu postpenitencjarnego w Litwie, Niemczech i Polsce

Raport z badania

Opracowano w ramach projektu „Komunikacja bez granic” (nr umowy projektu: 2023-1-PL01-KA220- ADU-000156574) realizowanego przez Zachodniopomorskie Forum Organizacji Społecznych w partnerstwie z Fundacją Tulipan - Szczecin, ŽISPB Šiauliai oraz Uckermärkischer Bildungsverbund gGmbH Schwedt/Oder.

Ten materiał może być wykorzystywany zgodnie z licencją Creative Commons: Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe (CC BY-NC-ND 4.0) — CC BY-NC-ND 4.

Sfinansowane ze środków UE. Wyrażone poglądy i opinie są jedynie opiniami autora lub autorów i niekoniecznie odzwierciedlają poglądy i opinie Unii Europejskiej lub Europejskiej Agencji Wykonawczej ds. Edukacji i Kultury (EACEA). Unia Europejska ani EACEA nie ponoszą za nie odpowiedzialności.

SZCZECIN 2024

Spis treści:

Wykaz skrótów.....	3
Wprowadzenie.....	4
System postpenitencjarny w Niemczech, Litwie i Polsce. Podobieństwa i różnice.....	6
Niemcy.....	6
Litwa.....	10
Polska.....	13
Podsumowanie.....	21
Statystyki Eurostatu.....	23
Wyniki badania pierwotnego.....	27
Uwagi metodyczne.....	27
Wyniki badań jakościowych.....	28
Wyniki badania sondażowego.....	34
Wnioski z badania.....	50
Spis wykresów i tablic.....	52

Wykaz skrótów

Beneficjent	podmiot lub osoba fizyczna, która uzyskała dofinansowanie lub wsparcie w innej formie ze środków Unii Europejskiej;
BIP	Biuletyn Informacji Publicznej;
CAWI	wywiad internetowy wspomagany komputerowo (Computer Assisted Web Interview) badania prowadzone za pomocą ankiety elektronicznej do samodzielnego wypełniania przez Internet.
CZSW	Centralny Zarząd Służby Więziennej;
DFS	Departament Funduszu Sprawiedliwości – komórka organizacyjna Ministerstwa Sprawiedliwości realizująca zadania Dysponenta Funduszu;
FGI	zogniskowane wywiady grupowe (badania fokusowe FGI - Focus Group Interview), to dyskusja prowadzona przez moderatora w grupie celowo dobranych osób (min. 6, maks. 12 osób). Dyskusja jest skoncentrowana wokół określonego tematu bądź kilku tematów,
DSRiN	Departament Spraw Rodzinnych i Nietletnich Ministerstwa Sprawiedliwości;
IDI	wywiad przeprowadzony osobiście przez moderatora z pojedynczym respondentem (IDI - Individual In-depth Interview),
jednostki SFP	jednostki sektora finansów publicznych;
kkw	ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy;
kpa	ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego (Dz. U. z 2021 r. poz. 735, ze zm.);
OPP	ośrodki pomocy osobom pokrzywdzonym przestępstwem, świadkom i ich najbliższym;
OPS	ośrodki pomocy społecznej działające jako jednostki gminne (komunalne);
organizacje pozarządowe (NGO)	osoby prawne lub jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej, którym odrębna ustawa przyznaje zdolność prawną; niebędące jednostkami sektora finansów publicznych w rozumieniu ustawy o finansach publicznych lub przedsiębiorstwami, instytucjami badawczymi, bankami i spółkami prawa handlowego będącymi państwowymi lub samorządowymi osobami prawnymi; nie działające w celu osiągnięcia zysku, w tym w szczególności fundacje i stowarzyszenia;
osoba pierwszego kontaktu	osoba, do której mogą się bezpośrednio zwracać osoby pokrzywdzone przestępstwem lub inne uprawnione do otrzymania wsparcia w ramach pomocy postpenitencjarnej, reagująca na ich potrzeby i określająca dalsze formy wsparcia (np. kierująca do specjalisty – prawnika czy psychologa);
PCPR	powiatowe centrum pomocy rodzinie;
pomoc postpenitencjarna	pomoc świadczona osobom pozbawionym wolności, zwalnianym z zakładów karnych i aresztów śledczych oraz osobom im najbliższym;
PUP	powiatowy urząd pracy.

Wprowadzenie

Niniejszy raport prezentuje wyniki badań przeprowadzonych w trzech krajach realizujących projekt pt. „Komunikacja bez granic”. Liderem projektu jest Zachodniopomorskie Forum Organizacji Społecznych, a jego partnerami Fundacja Tulipan - Szczecin, ŽISPŠ Šiauliai oraz Uckermärkischer Bildungsverbund gGmbH Schwedt/Oder.

Realizowany przez partnerstwo ponadnarodowe projekt ma na celu przygotowanie programu szkoleniowego dla pracowników i wolontariuszy instytucji publicznych i organizacji pozarządowych, które mają bezpośredni kontakt z osobami opuszczającymi zakłady karne, a ich rolą jest wsparcie w ponownej integracji ze społeczeństwem – tak, aby stali się jego częścią. Jest więc to projekt w zakresie programowania działań postpenitencjarnych.

Kwestią zasadniczą podejmowaną w projekcie jest uzupełnienie poprzez specjalistyczne szkolenia deficytów w zakresie skutecznej interakcji na linii były osadzony –pracownik – wolontariusz instytucji /organizacji pozarządowej, kontaktujący się z byłym więźniem w celu jego wsparcia w procesie resocjalizacji.

Zrealizowane w ramach projektu badania mają na celu rozpoznanie problemu braku wiedzy i umiejętności w zakresie komunikowania się. Pracownicy i wolontariusze instytucji zajmujących się działaniami postpenitencjarnymi mają dobre intencje, ale nie zawsze są pozbawieni negatywnych stereotypów, uprzedzeń, co skutkuje ograniczeniami w skutecznej współpracy, a w dalszej konsekwencji ma znaczący wpływ na marginalizację społeczną byłych skazanych, pogłębianie się wzajemnych antagonizmów, zmniejszenie skuteczności w readaptacji społecznej i aktywizacji zawodowej, a tym samym ma wpływ na ryzyko ponownego trafienia do zakładu karnego.

Dostarczenie wiedzy i umiejętności pracownikom instytucji publicznych oraz NGO’ów z zakresu skutecznego komunikowania się pozwoli na zwiększenie satysfakcji z pracy, a także obniżenie lęku wynikającego z konfrontacji z byłym więźniem. Zjawisko powrotu do przestępstwa jest porażką nie tylko samego przestępcy, ale i całego społeczeństwa. Dotychczas ww. problem rozwiązywany był poprzez okresowo organizowane teoretyczne szkolenia, bazujące na literaturze, a nie podparte praktyką zawodową osób je prowadzących. Szkolenia z zakresu komunikacji z trudnym klientem pomijają często aspekt pracy ze specyficznymi grupami klientów jaką są osoby wychodzące z zakładów karnych. Jednakże ta grupa wymaga szczególnego wsparcia ze strony społeczeństwa, a w szczególności osób, które należą do systemu pomocy postpenitencjarnej.

Przedstawione cele badawcze zoperacjonalizowano, a następnie opracowano program badań oraz narzędzia badawcze.

W pierwszym etapie badań skoncentrowano się na analizie jakościowej. Ze względu na cel projektu skoncentrowano się na pozyskaniu informacji od osób kontaktujących się z byłymi więźniami. Zasadniczym wyzwaniem w realizacji tych badań było skonfrontowanie rzeczywistości wsparcia postpenitencjarnego trzech krajów: Niemiec, Litwy i Polski. Jednak już w toku wstępnych badań jakościowych okazało się, że w odniesieniu do problematyki wsparcia postpenitencjarnego zarówno różnice instytucjonalne, jak i kulturowe nie są duże. Przeprowadzone wywiady z ekspertami wykazały wysoką zbieżność w postrzeganiu

pożądanych sposobów działania na rzecz byłych więźniów. Można wręcz stwierdzić, iż zarówno cele strategiczne, jak i praktyka postpenitencjarna w badanych krajach jest bardzo zbliżona. Różnice pojawiają się na poziomie systemowym, zwłaszcza w odniesieniu do wsparcia ze strony otoczenia instytucjonalnego, gdzie wyraźnie można zaobserwować znacznie większe wsparcie dla byłego więźnia w Niemczech niż w Litwie czy Polsce. Co oczywiste, różnice wynikają ze zróżnicowanych możliwości finansowych i organizacyjnych, np. w odniesieniu do możliwości zapewnienia byłemu skazanemu mieszkania i pracy.

Badanie ilościowe przeprowadzono we wszystkich 3 krajach zrealizowane techniką PAPI oraz uzupełniająco CAWI. Dotyczyły kompetencji komunikacyjnych oraz zgłaszanych potrzeb podniesienia umiejętności zawodowych grupy docelowej projektu. Łącznie przeprowadzono 211 ankiet.

Raport został podzielony na trzy części. W części pierwszej przedstawiono wyniki analizy wtórnej nad materiałami zastanymi (desk research) na temat systemów postpenitencjarnych działających w badanych krajach. Część druga stanowi sprawozdanie z badania pierwotnego, które obejmowało analizę jakościową oraz ilościową. Raport kończą wnioski z badań.

System postpenitencjarny w Niemczech, Litwie i Polsce. Podobieństwa i różnice

Problematyka readaptacji społecznej i zawodowej skazanych stanowi przedmiot badań i dyskusji w obszarze nauk społecznych i prawnych oraz praktyki na całym świecie. W krajach Unii Europejskiej system pomocy więźniom poza służbą więzienną obejmuje także kuratorów, służby zatrudnienia, instytucje pomocy społecznej oraz organizacje pozarządowe. Pomoc byłym skazanym i przywrócenie ich do funkcjonowania w społeczeństwie przynosi korzyści wykraczające poza wymiar jednostkowy i procentuje nie tylko w lokalnej przestrzeni, ale także w dłuższym okresie – wpływając na kolejne pokolenia i kształtując ich zasoby oraz wzorce funkcjonowania.

Dlatego też, ważne jest, aby nieść pomoc i podejmować działalność związaną z procesem readaptacji byłych więźniów, osadzonych, innych osób, które miały wcześniej problemy z prawem oraz ludzi wykluczonych przez społeczeństwo. W celu pomocy, na całym świecie powstają różnego rodzaju organizacje pomocowe, których zadaniem jest wsparcie osób wykluczonych przez społeczeństwo i stygmatyzowanych. Celem ich działalności jest przywrócenie do normalnego życia jednostki zagrożonej marginalizacją i wykluczeniem z uwagi na stygmat „więźnia”, by nieść wsparcie nie tylko byłym przestępcom, ale także ich rodzinom i bliskim, którzy również ponoszą konsekwencje społeczne, zawodowe i moralne w oczach swego środowiska.

W kolejnych częściach rozdziału zostaną omówione krajowe dyrektywy orzekania winy oraz funkcjonujące w tych krajach systemy postpenitencjarne w Niemczech, Litwie i Polsce, a następnie zostaną przedstawione dane statystyczne wskazujące na różnice i podobieństwa pomiędzy analizowanymi krajami.

Niemcy

Niemcy funkcjonują w formie państwa federalnego, co oznacza decentralizację systemu politycznego i autonomię krajów związkowych. W Niemczech istnieje czteroszczeblowa struktura administracyjna, składająca się z: krajów federalnych, powiatów, miast wyłączonych z powiatów oraz miejscowych jednostek administracyjnych (gminy i mniejsze związki gmin).

Państwo podzielone jest na 16 landów (krajów związkowych), a każde z nich posiada własne ministerstwo sprawiedliwości, administrację więzienną oraz system sądownictwa i prokuratury. Przepisy wykonawcze dotyczące odbywania kary pozbawienia wolności mogą różnić się w zależności od landu.

W Niemczech preferuje się wykonywanie kar wolnościowych i środków probacyjnych. Karę pozbawienia wolności stosuje się możliwie jak najrzadziej, zwłaszcza w przypadkach, gdy istnieją uzasadnione przesłanki (możliwa ucieczka skazanego lub stwarzanie niebezpieczeństwa dla społeczeństwa).

Kodeks karny Niemiec opiera się na zasadzie indywidualizacji odpowiedzialności. Przepis § 28 ust. 1 n.k.k. stanowi, że w przypadku współdziałania przestępczego okoliczności obciążające lub łagodzące, a także wyłączające odpowiedzialność stosuje się tylko wobec tych osób, których bezpośrednio dotyczą. Odnośne przepisy zawarte są w rozdziale II pt. „Wyrokowanie”. Niemiecki k.k. zna następujące kary: pozbawienia wolności (terminowa od 1 miesiąca do 15 lat oraz dożywotnia); grzywny – samoistnej i akcesoryjnej w stawkach dziennych (od 5 do 360

stawek w wysokości od 1 do 30 000 euro). Ponadto zna konfiskatę mienia, czasowy zakaz prowadzenia pojazdów, zakaz sprawowania określonych funkcji.

W Niemczech co do zasady umieszcza się skazanego w zakładzie karnym typu otwartego, jeżeli wyrazi on na to zgodę oraz nie ma podstaw, by twierdzić, że będzie się on uchylał się od obowiązku wykonania kary pozbawienia wolności i nadużywał możliwości odbywania kary w tego typu zakładzie karnym. W innych przypadkach skazanych umieszcza się z zakładach karnych typu zamkniętego.

Podczas przyjęcia skazanego do zakładu karnego ustala się jego tożsamość na podstawie dowodu osobistego, wykonuje badania lekarskie, sprawdza sprawność fizyczną i zdolność do pracy, omawia się sytuację życiową oraz ocenia ryzyko popełnienia samobójstwa. Skazanym tworzy się indywidualny plan odbywania kary pozbawienia wolności oparty na przeprowadzonych procedurach diagnostycznych. W planie określone są środki stosowane w celu wspomaganie resocjalizacji. Projekt planu powinien zostać omówiony z osadzonym, a jego uwagi lub wskazówki, w miarę możliwości uwzględnione.

Indywidualny plan odbywania kary pozbawienia wolności obejmuje między innymi: podsumowanie wyników procedury diagnostycznej, deklarację współpracy złożoną przez osadzonego, zakwaterowanie lub zakwaterowanie na oddziale socjalno-terapeutycznym oraz skierowanie do udziału w określonych programach, dobranych do indywidualnych potrzeb skazanego: terapeutycznych, leczenia psychiatrycznego, leczenia odwykowego, edukacyjnych i podnoszących kwalifikacje zawodowe oraz związanych z opracowaniem programu pracy, sportowych i rekreacyjnych, a ponadto związanych z: doradztwem w zakresie zadłużenia, regulacją zadłużenia i wypełniania zobowiązań alimentacyjnych; środkami mającymi na celu przygotowanie do zwolnienia z zakładu karnego¹.

Podczas odbywania kary pozbawienia wolności przewiduje się możliwość zatrudnienia. Skazani są zobligowani do wykonywania przydzielonej im pracy, zgodnie z ich możliwościami fizycznymi. Maksymalnie trzy miesiące w roku (lub dłużej za zgodą osadzonego) mogą zostać przydzielone im pomocnicze prace na terenie jednostki penitencjarnej, np. wydawanie posiłków, sprzątanie pomieszczeń więziennych. Z obowiązku wyłączono osoby powyżej 65 roku życia, kobiety w ciąży i matki karmiące². Zakłady karne współpracują z zewnętrznymi organizacjami, m.in. z *Berufsförderungswerk* (centrum promocji zawodowej) oraz Agencją Pracy. Przydział pracy jest istotnym elementem spersonalizowanego planu odbywania kary pozbawienia wolności. Praca odbywa się na terenie zakładu karnego lub w siedzibach (na terenie) przedsiębiorstw zatrudniających. Skazani nie płacą składek do funduszu emerytalnego.

Jeżeli skazany nie ukończył szkoły średniej, stwarzana jest mu możliwość uczestniczenia w zajęciach i zdobycia wykształcenia na tym etapie edukacyjnym. Osadzonym zapewnia się także zajęcia w szkole zawodowej, zarówno od podstaw, jak i w zakresie kontynuacji podjętej wcześniej nauki³. Ponadto, skazani mogą brać udział w kursach języka niemieckiego, kursach języków obcych, a także kursów do pisemnych kwalifikacji na studia wyższe. Uczestnictwo w działaniach związanych z podnoszeniem kwalifikacji

¹ European Prison Observatory, s. 48.

² (§ 41 ust. 1 i 2 StVollzG).

³ (§ 38 ust. 1 StVollzG).

zawodowych i kształceniem zawodowym jest dostępne w prawie wszystkich krajach związkowych.

Przygotowanie skazanego do opuszczenia zakładu karnego zaczyna się od złagodzenia wykonywania kary pozbawienia wolności. Przewidziane jest otrzymanie zezwolenia na tymczasowe opuszczenie zakładu karnego w sposób określony w § 11 StVollzG albo przeniesienie do zakładu karnego typu otwartego⁴. Jeżeli skazany nie dysponuje odpowiednimi funduszami, otrzymuje od jednostki penitencjarnej wsparcie pieniężne na zakup odzieży, pokrycie kosztów podróży oraz podstawowych potrzeb⁵.

Skazanych przygotowuje się do opuszczenia zakładu karnego poprzez wsparcie w formie poradnictwa finansowego, społecznego oraz związanego ze sprawami osobistymi. Zakłady karne współpracują z innymi organizacjami (Agencją Pracy, organizacjami pomocy społecznej) w celu znalezienia skazanemu zakwaterowania i pracy lub praktyki zawodowej⁶. Wsparcie obejmuje m.in. pomoc w pisaniu podań, doradztwo w zakresie konkretnych programów pracy, możliwości doksztalcania i podnoszenia kwalifikacji, a także pomoc w rozpatrywaniu wniosków o podstawowe zabezpieczenie społeczne⁷.

Niemiecki kodeks karny dopuszcza zawieszenie przez sąd wykonania pozostałej części orzeczonej kary pozbawienia wolności w następujących przypadkach: skazany odbył dwie trzecie orzeczonej kary (oraz co najmniej dwa miesiące), skazany na karę dożywotniego pozbawienia wolności odbył co najmniej 15 lat orzeczonej kary⁸ zawieszenie kary nie pozostaje w sprzeczności z interesem publicznym, a skazany wyraża na to zgodę⁹.

Pomoc postpenitencjarna w Niemczech świadczona jest zarówno przez instytucje państwowe, jak i organizacje pożytku publicznego, w tym organizacje pozarządowe, które w dużym stopniu wspierają działania instytucjonalne, a bywa również, że w sytuacji, gdy instytucje państwowe nie dysponują wystarczającą ofertą pomocową – zastępują je w procesie readaptacji i reintegracji społecznej skazanych.

Zgodnie z zapisami niemieckiej Ustawy o pomocy społecznej, każdemu obywatelowi przysługuje mieszkanie oraz środki finansowe na zabezpieczenie podstawowych potrzeb (tzw. Grundsicherung). Każdy skazany opuszczający zakład karny ma zatem zapewnione zakwaterowanie i wyżywienie i jest ubezpieczony zdrowotnie. Ponadto otrzymuje wsparcie publicznych instytucji w podjęciu zatrudnienia lub zdobyciu brakujących kwalifikacji, w razie potrzeby również wsparcie psychologiczne.

W Niemczech działa wiele organizacji pozarządowych wspierających państwo w opiece postpenitencjarnej. Ten trend widoczny jest także w innych krajach Europy i świata. Na przykład w uznanym za najbardziej efektywny, duńskim systemie postpenitencjarnym, organizacje pozarządowe prowadzą skuteczne i wielopłaszczyznowe działania przeciwko wykluczeniu społecznemu byłych więźniów. Między innymi, w ramach projektów „High Five” oraz „Rehabilitation Projekt”, prowadzone jest doradztwo zawodowe, system mentorski oraz

⁴ (§ 15 ust. 1 i 2 StVollzG).

⁵ (§ 75 ust. 1 StVollzG).

⁶ § 74 StVollzG.

⁷ European Prison Observatory, s. 32–33.

⁸ § 57a StGB.

⁹ § 57 StGB.

działalność informacyjna ukierunkowana na rozpoznanie i zabezpieczenie miejsc pracy. Duńskie organizacje pozarządowe dbają również wydatnie o wzmacnianie więzi osadzonych z rodzinami.

Współczesne niemieckie organizacje pozarządowe udzielające pomocy byłym więźniom to instytucje lub stowarzyszenia, których działania zmierzają w kierunku ścisłego współdziałania z urzędami i sądami. Finansowanie organizacji non-profit ma swoje źródło głównie w składkach członkowskich lub środkach pochodzących z darowizn (niem. *Spenden*). Niektóre organizacje otrzymują również dotacje sądowe lub państwowe, np. w przypadku prowadzenia domów opieki. Wsparcie tego typu jest przyznawane również na prowadzenie mieszkań socjalnych. Organizacje non-profit już na etapie odbywania kary przygotowują osadzonych do wyjścia na wolność, pośredniczą w znalezieniu pracy i mieszkania, uczą właściwego gospodarowania pieniędzmi, udzielają wsparcia finansowego i pomocy materialnej, prowadzą poradnictwo, terapię uzależnień oraz treningi umiejętności społecznych, pomagają skazanym we właściwej organizacji czasu wolnego oraz prowadzą mediacje na linii sprawca–ofiara.

Rozwiązania niemieckie, które w dużym stopniu zapobiegają powrotowi do przestępstwa, a które mogą być przeniesione na grunt polski, to przede wszystkim kompleksowe objęcie wsparciem nie tylko byłych więźniów, lecz również ich rodzin. Z niemieckich doświadczeń można byłoby przenieść także sposób zorganizowania różnych form zakwaterowania dla byłych więźniów zagrożonych bezdomnością. Niektóre niemieckie stowarzyszenia specjalizują się właśnie w tym zakresie. Na przykład stowarzyszenie „Die Brücke” buduje mosty informacyjne i pośredniczy pomiędzy bezdomnymi byłymi więźniami a instytucjami i osobami oferującymi im realną pomoc mieszkaniową. Organizacja ta wydaje broszurę „Wo? Wann? Wer?”, w której osoby zainteresowane mogą odnaleźć wiele informacji o możliwościach znalezienia mieszkania.

W działaniach z zakresu prewencji kryminalnej państwo niemieckie wspierane jest przez instytucje pozarządowe oraz społeczności lokalne. Niemiecka polityka postpenitencjarna zakłada bowiem, że przestępczości można zapobiegać z dobrym efektem tylko wtedy, kiedy wszystkie strony – instytucje rządowe, pozarządowe oraz społeczności lokalne – są zainteresowane osiągnięciem finalnego celu i dążą do wypracowania wspólnej strategii. Prewencja jest w Niemczech zadaniem gmin i landów. W każdym z krajów związkowych działają regionalne rady prewencyjne (Landespräventionsräten). Np. w skład takiej rady w Dolnej Saksonii wchodzi około 250 instytucji i organizacji – gminy, organizacje pozarządowe, lokalne gremia społecznościowe, instytucje naukowe.

Interesujące są również niektóre działania niemieckich organizacji pozarządowych ukierunkowane na zapobieganie przestępczości nieletnich. Na uwagę zasługuje np. prowadzenie przez „Caritas” z Frankfurtu nad Odrą treningów umiejętności społecznych dla młodzieży ze zdiagnozowanymi tendencjami przestępczymi. Mogą w nich uczestniczyć osoby w wieku od 14 do 21 lat, które weszły na drogę przestępstwa, oczekują na sprawę sądową lub odbyły karę pozbawienia wolności. Podczas treningu analizowana jest ścieżka przestępcza i formułowane są priorytety życiowe – przy pomocy terapeutów młodzi ludzie konstruują swoją nową koncepcję życia, zgodnego z normami i regułami funkcjonowania społecznego.

Przykładem dobrej praktyki może być także inicjatywa prowadzona przez „Evangelisches Johanneswerk” działalność na rzecz byłych więźniów uzależnionych od hazardu, które stają się, zarówno w Niemczech, jak i w Polsce, coraz większym problemem społecznym. Johanneswerk

jako pierwsza organizacja pozarządowa wprowadziła poradnictwo i terapię dla uzależnionych od pokera. Osobom znajdującym się w szponach tego rodzaju uzależnienia oferuje się leczenie farmakologiczne oraz psychoterapię, a w pomoc zaangażowani są nie tylko terapeuci i lekarze, ale także pracownicy socjalni i personel pielęgniarski.

Szczególne miejsce w systemie pomocy postpenitencjarnej odgrywa w Niemczech wsparcie dla nieletnich i młodocianych. Mottem przewodnim tych działań jest zapobieganie przestępczości lub powrotu do przestępczości wśród młodych ludzi. Dla nieletnich i młodocianych zagrożonych przestępczością prowadzone są kompleksowe działania w ramach tzw. Jugendhilfe, zmierzające do odizolowania ich od środowiska przestępczego, znalezienia mu miejsca zamieszkania, pracy lub nauki zawodu. Dla osób już osadzonych w zakładach karnych oferowany jest tzw. Uebergangsmanagement – wielowymiarowe wsparcie, w ramach którego młodociany może jeszcze w trakcie pobytu w zakładzie karnym uczyć się zawodu, pracować, odbywać terapię, tak aby po wyjściu z zakładu karnego mógł rozpocząć nowe życie.

Litwa

Kodeks karny Litwy¹⁰ w art. 41 określa cel kary. Kara powinna być środkiem represji stosowanej przez państwo, wymierzanej przez sąd wobec osoby, która popełniła przestępstwo (lub wykroczenie). Celem kary jest powstrzymanie ludzi przed popełnianiem czynów zabronionych, ukaranie sprawcy czynu zabronionego, pozbawienie skazanego możliwości popełnienia nowych czynów zabronionych lub zmniejszenie takiej możliwości, wywarcie wpływu na skazanych, tak aby przestrzegali prawa i już nie popełniali czynów zabronionych, zapewnienie stosowania zasady sprawiedliwości. Kodeks ten zna następujące kary: pozbawienie praw publicznych, pozbawienie praw do zatrudnienia na określonym stanowisku lub do angażowania się w prowadzenie aktywności określonego rodzaju, prace społeczne, grzywna, ograniczenie wolności, areszt, terminowe pozbawienie wolności, dożywotnie pozbawienie wolności (art. 42 ust. 1 l.k.k.). Za jedno przestępstwo można wymierzyć – co do zasady – tylko jedną karę, z wyjątkiem sytuacji wskazanych w przepisie.

Ogólne zasady wymiaru kary formułuje art. 54 l.k.k. Stanowi on, że sąd wymierza karę w ramach zagrożenia ustawowego przewidzianego w części szczególnej Kodeksu karnego i zgodnie z zasadami części ogólnej. Przy wymiarze kary sąd bierze pod uwagę siedem czynników: stopień niebezpieczeństwa popełnionego czynu, formę i postać winy, motywację i cel, etap popełnienia czynu, osobowość sprawcy, formę i rodzaj roli sprawcy współdziałającego w popełnieniu czynu; okoliczności obciążające i łagodzące. Jeżeli wymierzenie kary przewidzianej za dane przestępstwo byłoby oczywiście sprzeczne z zasadą sprawiedliwości, sąd może, uwzględniając cele kary, orzec karę złagodzoną w rozsądny sposób. Artykuł 67 l.k.k. stanowi, że sankcje karne muszą służyć realizacji celów kary.

Na Litwie wyróżnia się następujące etapy resocjalizacji:

- identyfikacja czynników prowadzących do przestępstwa;
- identyfikacja problemów osoby skazanej; - indywidualny dobór środków resocjalizacyjnych;
- opracowanie planu resocjalizacji;

¹⁰ Kodeks karny z 26.09.2000 r. (dalej l.k.k.), Law nr VIII-1968; por. <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.

- wdrożenie działań resocjalizacyjnych;
- monitorowanie i ocena efektów resocjalizacji.

Powodzenie resocjalizacji wymaga motywacji skazanego do podjęcia działań uczestniczenia w procesie resocjalizacji, a także wzajemnego zrozumienia i szacunku pomiędzy personelem a sprawcą. Na Litwie resocjalizację realizuje się w zakładach karnych przez specjalistów z oddziałów resocjalizacyjnych, psychologów i pracowników socjalnych.

Resocjalizację prowadzą specjaliści z więziennych jednostek resocjalizacyjnych, psychologowie, pracownicy socjalni, specjaliści służby kuratorskiej, służby zatrudnienia, doradcy ds. uzależnień i inne instytucje (organizacje pozarządowe itp.), które pomagają skazanej osobie, aby zmieniła swoje zachowanie i umiejętności, aby móc żyć bez przestępstwa.

Podobnie jak w większości krajów UE (Niemcy, Łotwa, Polska) system resocjalizacji jest podobny do tego na Litwie: w więzieniach znajdują się jednostki resocjalizacyjne, których funkcjonariusze są skupieni wyłącznie na działaniach resocjalizacyjnych. Resocjalizacja więźniów odbywających karę pozbawienia wolności jest organizowana przez Departament Więziennictwa i wykonywana przez zakład karny administracji, w skład której wchodzi instytucje i organy, organizacje państwowe i samorządowe, stowarzyszenia, wspólnoty religijne.

Proces resocjalizacji regulują przepisy Kodeksu karnego oraz Kodeksu karnego *Ustawa o okresie próbnym*.

Artykuł 137 kpc określa cele, działania i środki społeczne resocjalizacja:

1. Resocjalizacja skazanych odbywa się na podstawie zarządzanie ryzykiem zachowań przestępczych i wdrażanie działań naprawczych sprawiedliwość.
2. Celem resocjalizacji skazanych jest: zmniejszyć ryzyko zachowań przestępczych osób skazanych; motywowanie skazanych oraz rozwijanie ich zdolności do resocjalizacji i realizowania swoich celów w życiu za pomocą zgodnych z prawem środków i sposobów; w celu zapewnienia naprawienia wyrządzonych szkód przez przestępstwo oraz pojednanie ofiary i skazanego.
3. Ocena ryzyka zachowań przestępczych; Identyfikacja czynników kryminogennych; Identyfikacja i wdrożenie środków przeciwdziałających zmiennym kryminogennym.

Ustawa o okresie próbnym Republiki Litewskiej określa następujące formy:

- resocjalizacja w czasie odbywania kary pozbawienia wolności:
 1. Praca indywidualna i grupowa ze stażystą, aby zmotywować i promować zdolność stażysty do normalnego życia wolność od przestępczości i integracja społeczna stażysty;
 2. Satysfakcja potrzeby duchowe i społeczne stażysty;
 3. Pomoc społeczna w rozwiązywaniu problemów problemy osobiste i społeczne stażysty;
 4. Trening umiejętności społecznych;
 5. Wdrażanie programów korekcji zachowania;
 6. Indywidualnie lub grupowo psychoterapia;
 7. Wsparcie psychologiczne;
 8. Środki naprawcze w celu pogodzenia kuratora i ofiary oraz o naprawienie szkody wyrządzonej przez przestępstwo.

Ustawa o okresie próbnym reguluje także kwestię pomocy społecznej stażystów i wdrażanie programów korekty behawioralnej. Jednakże, w analizie wskazano następujące niedociągnięcia w ramach prawnych ustawodawstwa, co może prowadzić do wadliwej realizacji resocjalizacji:

- ustawodawstwo nie określa wymagań dotyczących profesjonalizmu personelu zaangażowana w resocjalizację. Nie ma wytycznych dotyczących częstotliwości i intensywności środka resocjalizacyjnego;
- nie ma wytycznych dotyczących sposobów współpracy i jakie kroki należy podjąć w danej sprawie.

Podsumowując prawną część rozważań, litewska resocjalizacja jest regulowana na poziomie międzynarodowym, unijnym i krajowym. Nie ma jednak jednego i szczegółowego aktu prawnego poświęconego wyłącznie resocjalizacji i jej realizacji. Prawna regulacja resocjalizacji jest osadzona w regulacji wykonywania wyroków i dlatego jest raczej fragmentaryczna i mało szczegółowa. Chociaż istnieją źródła naukowe na ten temat resocjalizacji, to brak jest regulacji prawnych.

Na Litwie resocjalizacja jest uregulowana przez Kpc, ustawę o okresie próbnym oraz rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości, które regulują regulamin wewnętrzny instytucji penitencjarnych. Nie ma wytycznych metodologicznych dotyczących stosowania i wdrażania resocjalizacji, co uznawane jest za przeszkodę w systematycznej i kompleksowej (międzyinstytucjonalnej) długoterminowej realizacji resocjalizacji. Obecne ustawodawstwo jest bardzo szerokie, jeśli chodzi o kierunki i wytyczne resocjalizacji, ale w każdym przypadku decyzja o sposobie przeprowadzenia resocjalizacji należy do funkcjonariusza lub innego specjalisty. To sprawia, że współpraca pomiędzy różnymi profesjonalistami jest szczególnie trudna.

W ostatnim czasie nasilił się problem reintegracji społecznej osób skazanych. Według danych z 2012 r. prawie 40% osób, które odbyły karę pozbawienia wolności, popełnia ponownie przestępstwo, co sugeruje, że taki trend nie zmienił się znacząco w ostatnich latach, mimo dodawania nowych usług do systemu resocjalizacji. Z tego powodu szczególnie ważne jest opracowanie systemu szkolenia i wzmacniania umiejętności, który faktycznie zmniejszy recydywę i pomoże więźniom zmienić swoje postawy i zachowanie. Często proces pozbawienia wolności ma negatywny wpływ na osobowość skazanego: jego postawy, zainteresowania, potrzeby i życiowe cele. Pojawiają się także trudności w codziennych relacjach z rodziną, m.in. rozwiązywanie dylematów i konfliktów w wychowaniu dzieci.

Duża część osób z wcześniejszymi wyrokami nie jest w stanie w pełni się zintegrować w szybko zmieniającym się społeczeństwie, a jednym z największych wyzwań jest integracja na rynku pracy. Jak pokazuje praktyka Litewskiej Służby Zatrudnienia, osoby powracające z więzienia są jedną z najmniej pożądanym grup przez pracodawców.

Często są to długotrwale bezrobotni lub osoby o niskich kwalifikacjach, z niskim wykształceniem ogólnym i brakiem motywacji do pracy, a ich karalność znacznie zmniejsza ich atrakcyjność dla pracodawców. Można przypuszczać, że problemy osób powracających z więzienia na rynku pracy wynikają ze złożonych przyczyn. Często jest to nierozwiązany problem zakwaterowania, wielu z nich ma problemy zdrowotne, zwłaszcza problemy z uzależnieniami. Pojawiają się także trudności w radzeniu sobie z różnymi dokumentami,

relacjami z urzędami i innymi instytucjami. Uzależnienia wśród więźniów są jednym z największych problemów o doniosłych konsekwencjach społecznych.

Jak wynika z komunikatu prasowego Sejmowej Komisji ds. Zapobiegania Uzależnieniom, choć zgodnie z zatwierdzonymi procedurami, terapia jest zapewniona każdemu więźniowi przebywającemu w zakładach karnych, to w 2021 r. otrzymało je zaledwie 128 osób.

Chociaż znaczna liczba doradców jest corocznie szkolona w zakresie wsparcia dla osób uzależnionych na poziomie krajowym, ich efekty nie są zadowalające. Dlatego istotne jest, aby jak najwięcej więźniów w miarę możliwości korzystało z poradnictwa ds. uzależnień przed opuszczeniem zakładu karnego, gdyż ich dostępność po opuszczeniu zakładu karnego jest niższa.

Warto podkreślić, że proces wsparcia dla osób uzależnionych często ogranicza się do pracy w instytucjach penitencjarnych, a po zwolnieniu skazanego, proces pomocy zostaje przerwany. Również ze względu na brak zasobów ludzkich, metod, możliwości, ograniczeń środowiskowych i strukturalnych, proces więzienny jest przede wszystkim karą, a dopiero w dalszej kolejności procesem budowania umiejętności społecznych. Litewscy podkreślają, że należy zadbać o to, aby skazany otrzymał specjalistyczne wsparcie, które pomoże j przygotować się do zmiany warunków życia po zwolnieniu, do otrzymania stałego, zindywidualizowanego, zintegrowanego wsparcia, ale także aby brał odpowiedzialność za własne cele i decyzje.

W litewskich ośrodkach penitencjarnych prowadzone są specjalistyczne programy, np. poznawczo- biobehawioralny „Tylko ty i ja”; szwedzki program rozmów motywacyjnych „Zachowania – Rozmowa – Zmiana, które motywują więźniów do szukania leczenia odwykowego od alkoholu i narkotyków.

Polityka karna państwa litewskiego spotkała się z szeroką krytyką środowiska akademickiego ze względu na jej surowość, prowadzącą do przeludnienia w więzieniach. Warto dodać, że w praktyce stosowane są elementy oceny ryzyka recydywy (RNR) i modelu dobrego życia (GLM), Elementy GLM są obecnie dominujące m.in. w Szwecji, Norwegii, Nowej Zelandii, Kanadzie. Model litewski posiada system mieszany, w którym dominuje model RNR, ale są też elementy GLM, którego głównym celem jest minimalizacja szkód wyrządzonych przestępcom przez społeczeństwo.

Polska

Polski ustawodawca karny wprowadził system sankcji określonych alternatywnie¹¹. Pierwszeństwo przyznał wyraźnie stosowaniu środków karnych i kar nieizolacyjnych przed bezwarunkową karą pozbawienia wolności.

W art. 32 k.k., zawierającym zamknięty katalog kar, zostały wymienione następujące **kary**:

- grzywny (orzekanej w stawkach dziennych od 10 do 540 stawek w wysokości od 10 do 2000 zł);
- ograniczenia wolności (od 1 miesiąca do 2 lat);
- terminowego pozbawienia wolności (od 1 miesiąca do 15 lat);
- 25 lat pozbawienia wolności oraz

¹¹ Ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. z 2024 r. poz. 17) – dalej k.k.

- dożywotniego pozbawienia wolności.

Oprócz kar polski Kodeks karny zna również **środki karne** (art. 39 k.k.):

- pozbawienie praw publicznych;
- zakaz zajmowania określonego stanowiska, wykonywania określonego zawodu lub prowadzenia określonej działalności gospodarczej;
- zakaz prowadzenia działalności związanej z wychowaniem, leczeniem, edukacją małoletnich lub z opieką nad nimi;
- zakaz przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, kontaktowania się z określonymi osobami, zbliżania się do określonych osób lub opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu;
- zakaz wstępu na imprezę masową, zakaz wstępu do ośrodków gier i uczestnictwa w grach hazardowych;
- nakaz okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym;
- zakaz prowadzenia pojazdów;
- świadczenie pieniężne; podanie wyroku do publicznej wiadomości), środki kompensacyjne (rozdział Va: obowiązek naprawienia szkody, zadośćuczynienie pieniężne, nawiązka) oraz przepadek.

Ramy wymiaru kary zakreślają granice ustawowego zagrożenia. Przy wymiarze kary sąd powinien ponadto kierować się ogólnymi zasadami wymiaru kary oraz dyrektywami jej wymiaru. Do zasad sądowego wymiaru kary zalicza się zasadę swobodnego uznania sędziowskiego, indywidualizacji kary i jej oznaczoności.

Sąd może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary w wypadkach przewidzianych w ustawie oraz w stosunku do młodocianego, jeżeli przemawiają za tym względy prewencji indywidualnej (wychowawcze). Sąd może również zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary w szczególnie uzasadnionych wypadkach, kiedy nawet najniższa kara przewidziana za przestępstwo byłaby niewspółmiernie surowa, w szczególności jeżeli pokrzywdzony pojednał się ze sprawcą, szkoda została naprawiona albo pokrzywdzony i sprawca uzgodnili sposób naprawienia szkody; ze względu na postawę sprawcy, zwłaszcza gdy czynił starania o naprawienie szkody lub o jej zapobieżenie; jeżeli sprawca przestępstwa nieumyślnego lub jego najbliższy poniósł poważny uszczerbek w związku z popełnionym przestępstwem.

Szczególny przypadek obligatoryjnego nadzwyczajnego złagodzenia kary (a nawet możliwość warunkowego zawieszenia jej wykonania) w stosunku do sprawcy współdziałającego z innymi osobami w popełnieniu przestępstwa, jeżeli ujawni on wobec organu powołanego do ścigania przestępstw informacje dotyczące osób uczestniczących w popełnieniu przestępstwa oraz istotne okoliczności jego popełnienia, przewidziany został w art. 60 § 3 k.k. Na wniosek prokuratora sąd może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary, a nawet warunkowo zawiesić jej wykonanie w stosunku do sprawcy przestępstwa, który, niezależnie od wyjaśnień złożonych w swojej sprawie, ujawnił przed organem ścigania i przedstawił istotne okoliczności, nieznanne dotychczas temu organowi, przestępstwa zagrożonego karą powyżej pięciu lat pozbawienia wolności (art. 60 § 4 k.k.). Nadzwyczajne złagodzenie kary polega na wymierzeniu kary poniżej dolnej granicy ustawowego zagrożenia albo kary łagodniejszego rodzaju. Szczegółowe zasady techniczne nadzwyczajnego złagodzenia kary zawiera art. 60 § 6 k.k.

Sąd może także obostrzyć karę. Ogólne zasady obostrzania kar zawiera art. 38 k.k. Jeżeli ustawa przewiduje nadzwyczajne obostrzenie górnej granicy ustawowego zagrożenia, a ustawowe zagrożenie obejmuje więcej niż jedną z kar, obostrzenie odnosi się do każdej z tych kar. Kara nadzwyczajnie obostrzona nie może przekroczyć 810 stawek dziennych grzywny, 2 lat ograniczenia wolności lub 20 lat pozbawienia wolności; karę pozbawienia wolności wymierza się w miesiącach i latach. Obostrzenie kary jest zawsze fakultatywne. Przewidziane jest np. w art. 64 § 1 i 2 oraz art. 91 § 1 k.k.

Niezależnie od tych sytuacji, skazani opuszczający zakład karny obligatoryjnie mogą liczyć na uzyskanie wsparcia w ramach instytucji pomocy społecznej, do czego powinni być przygotowywani jeszcze w warunkach izolacji, a szczególnie intensywnie od czasu decyzji o opuszczeniu zakładu. Zadanie to spoczywa na administracji więziennej¹². Stosowne postanowienia w tej kwestii są zawarte w Kodeksie karnym wykonawczym, który stanowi, że przed przewidywanym warunkowym zwolnieniem lub końcem kary stosowany jest okres 6 miesięcy jako czas niezbędny do przygotowania skazanego do życia po zwolnieniu (art. 167)¹³. Jednostce osadzonej w tym terminie przysługuje prawo do złożenia wniosku o objęcie okresem przygotowawczym. Z chwilą podjęcia takiej decyzji swoje działania podejmują służby socjalne oraz sam skazany, który zostaje zobowiązany do współdziałania z administracją zakładu karnego. W przypadku przedterminowego warunkowego zwolnienia decyzję o wyznaczeniu okresu przygotowawczego może podjąć sąd, ale również w tym przypadku nie jest to czas dłuższy niż 6 miesięcy. Sąd może także wyznaczyć okres przygotowania skazanego do zwolnienia, odmawiając udzielenia zwolnienia warunkowego, w przypadku gdy skazany nie ma odpowiednich warunków do przyszłej readaptacji.

Okres przygotowania skazanego do zwolnienia obejmuje cały proces działań administracji zakładu karnego. Konieczne jest bowiem uaktualnienie danych osobopoznawczych, które dotyczą potrzeb skazanego po zwolnieniu, istotne jest również ustalenie sposobu nawiązania i utrzymania kontaktu z kuratorem sądowym (kuratorem penitencjarnym) oraz przedstawicielami organizacji i instytucji, do zadań których należy udzielanie pomocy skazanym. Pomoc udzielana przez kuratora penitencjarnego skazanemu ma na celu ułatwienie społecznej readaptacji, a w szczególności przeciwdziałanie recydywie. Pomoc ta polega m.in. na wskazaniu odpowiednich instytucji, do których opuszczający zakład karny może się zgłosić, oraz na znalezieniu stosownego miejsca zamieszkania w sytuacji, gdy skazany z różnych względów nie może wrócić do swojej rodziny ani liczyć na jej pomoc. W okresie przygotowania do opuszczenia zakładu karnego skazany powinien przebywać możliwie najbliżej miejsca zamieszkania ze względu na prawo do przepustek, które powinny umożliwiać spotkania z rodziną, poszukiwanie pracy bądź miejsca zamieszkania.

Zakres pomocy postpenitencjarnej obejmuje:

- pokrycie kosztów czasowego zakwaterowania oraz udzielenie schronienia w ośrodku dla bezdomnych,
- okresową dopłatę do bieżących zobowiązań czynszowych za lokal mieszkalny,

¹² Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 sierpnia 2003 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności (Dz.U. 2003 Nr 15, poz. 1493).

¹³ Ustawa w dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks Karny Wykonawczy, Dz.U. 1997 Nr 90, poz. 557 ze zm.

- finansowanie przejazdów środkami komunikacji publicznej lub pokrywanie kosztów transportu specjalnego, zgodnie ze wskazaniami lekarskimi,
- pokrywanie kosztów związanych z uzyskaniem dowodu osobistego oraz innych niezbędnych dokumentów,
- organizowanie i finansowanie poradnictwa prawnego, promocji zatrudnienia i aktywizacji zawodowej,
- pokrywanie kosztów związanych ze specjalistycznym leczeniem lub rehabilitacją zdrowotną,
- uzyskiwanie orzeczeń o niepełnosprawności lub niezdolności do zatrudnienia,
- pomoc psychologiczną oraz terapię uzależnień organizowaną poza placówką terapeutyczną. Osoby zwalniane w zależności od indywidualnych potrzeb otrzymują informacje o możliwościach uzyskania wsparcia po opuszczeniu więzienia. Ponadto dyrektor jednostki penitencjarnej może udzielić skazanemu dodatkowej pomocy w formie pieniężnej oraz rzeczowej (odzież, bielizna, obuwie, bilet na przejazd, artykuły żywnościowe).

Każdy zwalniany otrzymuje świadectwo zwolnienia, w którym jest informacja o tym, czy otrzymał pomoc postpenitencjarną, w jakiej postaci oraz wysokości. Dyrektor zakładu karnego, zwalniając skazanego, ma obowiązek poinformowania go o możliwościach uzyskania pomocy postpenitencjarnej (art. 166 § 2 KKW)¹⁴. Zwalniany otrzymuje z depozytu zakładu należące do niego pieniądze, dokumenty i przedmioty wartościowe, zaświadczenie o zatrudnieniu i aktualne wyniki badań lekarskich. Jeżeli wymaga leczenia szpitalnego, a stan zdrowia nie pozwala na jego przeniesienie do publicznego zakładu opieki zdrowotnej, zostaje za swoją zgodą lub, gdy nie może jej wyrazić, za zgodą lekarza na leczeniu w zakładzie karnym. Jeżeli zwalniany nie zgromadził odpowiednich środków, dyrektor zakładu karnego może mu udzielić pomocy pieniężnej do 1/3 miesięcznego wynagrodzenia pracowników.

Świadczenia związane z pomocą postpenitencjarną udzielane są przez okres potrzebny do zrealizowania celów tej pomocy i do czasu uzyskania wsparcia instytucjonalnego, jednak nie może to być czas dłuższy niż 3 miesiące od chwili zwolnienia. W uzasadnionych przypadkach (np. w razie choroby) istnieje możliwość wydłużenia tego okresu do 6 miesięcy. Jeżeli chodzi o rodziny osób pozbawionych wolności, pomocy udziela się nie dłużej niż przez 3 miesiące od dnia osadzenia członka rodziny w zakładzie karnym lub areszcie śledczym, chyba że konieczność przedłużenia tego okresu do 6 miesięcy wynika ze szczególnych okoliczności.

Zgodnie z art. 41 § 1 KKW w celu ułatwienia społecznej readaptacji, a w szczególności przeciwdziałania powrotowi do przestępstwa niezbędnej pomocy skazanym oraz ich rodzinom mają udzielać organy administracji rządowej i samorządu terytorialnego. Dotyczy to zwłaszcza pomocy materialnej, medycznej, pomocy w znalezieniu pracy i zakwaterowania, a także porad prawnych. Szczegółowy zakres tej pomocy ustala Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 22 kwietnia 2005 roku w sprawie Funduszu Pomocy Postpenitencjarnej. Wśród form udzielanego wsparcia przeważa pomoc materialna, odzież i żywność oraz bilety na przejazd.

Osoby opuszczające zakład penitencjarny mają najczęściej trudności ze znalezieniem miejsca zamieszkania, a przecież potrzeba zamieszkania lub schronienia jest jedną z elementarnych potrzeb każdego człowieka – udzielenie schronienia zaliczane jest do świadczeń pierwszej

¹⁴ Ustawa w dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks Karny Wykonawczy, Dz.U. 1997 Nr 90, poz. 557 ze zm.

potrzeby. Potrzebę zapewnienia schronienia realizują ośrodki pomocy społecznej, a udzielanie schronienia polega na przyznaniu tymczasowego miejsca w noclegowni, schronisku, ośrodku dla bezdomnych albo w innym miejscu do tego wyznaczonym. Takie świadczenie jest przyznawane na czas ograniczony, a warunkiem korzystania z niego jest przestrzeganie regulaminu placówki. Jeżeli osoba opuszczająca zakład karny spełnia warunki uchwalone przez gminę, może otrzymać mieszkanie komunalne. W rzeczywistości jednak czas oczekiwania na taki lokal jest bardzo długi, gdyż uchwała rady gminy musi określać wysokość dochodów gospodarstwa domowego bądź warunki zamieszkania, które kwalifikują do uzyskania lokalu.

Określone zadania w zakresie pomocy postpenitencjarnej ma również urząd pracy pomagający osobom bezrobotnym i poszukującym pracy, w tym osobom opuszczającym zakład karny, w znalezieniu zatrudnienia. Realizacji tego celu służy organizowanie poradnictwa zawodowego, pomoc w aktywnym poszukiwaniu pracy, inicjowanie, organizowanie i finansowanie szkoleń i stażu oraz przyznawanie i wypłacanie stypendiów. Na urzędzie pracy spoczywa też obowiązek dofinansowania dodatkowych miejsc pracy, przyznawanie i wypłacanie zasiłków oraz innych świadczeń z tytułu bezrobocia. Po zwolnieniu z placówki penitencjarnej możliwe jest również otrzymanie zasiłku dla bezrobotnych, jednak warunkiem jego otrzymania jest spełnienie określonych wymogów:

- zatrudnienie przez 365 dni w okresie 18 miesięcy poprzedzających osadzenie i osiągnięcie w tym czasie wynagrodzenia w kwocie co najmniej minimalnego wynagrodzenia za pracę (dotyczy to także umowy zlecenia),
- brak ofert w urzędzie pracy,
- rejestracja w urzędzie pracy w ciągu 30 dni od zwolnienia z zakładu karnego.

Ogólnie rzecz biorąc, zarówno powiatowe, jak i wojewódzkie urzędy pracy oferują pomoc w uzyskaniu nowych kwalifikacji, w przygotowaniu do wejścia na rynek pracy poprzez indywidualne rozmowy doradcze z doradcą zawodowym, kontakt z pośrednikiem pracy, udział w zajęciach aktywizacyjnych i programach unijnych, udział w warsztatach i spotkaniach grupowych. Trudności w podjęciu pracy po opuszczeniu zakładu karnego mają swoje źródło zarówno w płaszczyźnie obiektywnej (niekorzystna sytuacja na rynku pracy), jak również w indywidualnych predyspozycjach (niewystarczające lub nieaktualne kwalifikacje zawodowe niedopasowane do rzeczywistych potrzeb lokalnego rynku pracy oraz stygmatyzacja społeczna osoby karanej). Splot tych czynników sprawia, że problem zatrudnienia staje się priorytetowym w obszarze budowania systemu pomocy postpenitencjarnej. Jeżeli osoba opuszczająca jednostkę penitencjarną znajduje się pod opieką kuratora, ma także zapewnione wsparcie informacyjno-doradcze, co najczęściej dotyczy osób pozbawionych rodziny, miejsca zamieszkania i pracy.

Kuratorzy sądowi sprawują nadzór nad funkcjonowaniem w warunkach wolnościowych osób opuszczających zakłady karne w trybie przedterminowego warunkowego zwolnienia – chodzi tu o osoby, którym sąd zawiesił wykonywanie reszty kary pozbawienia wolności oraz wyznaczył okres próby, a także nałożył zakres obowiązków do spełnienia (np. powstrzymywanie się od nadużywania alkoholu czy innych środków odurzających, poddanie się leczeniu odwykowemu, podjęcie pracy, zaprzestanie kontaktów z określonym środowiskiem, utrzymywanie kontaktów z instytucjami i organizacjami, których pomoc w zakresie resocjalizacji i readaptacji jest niezbędna). Kuratorzy sprawują również nadzór nad wykonywaniem kar zawieszonych,

wykonywaniem kary ograniczenia wolności oraz nad wykonywaniem pracy społecznie użytecznej.

Po nawiązaniu kontaktu z osobą oddaną pod dozór kurator sądowy ma do wykonania cały szereg istotnych zadań:

- opracowanie diagnozy środowiskowej i planu pracy, uwzględniającego zakres niezbędnej pomocy dla dozorowanego,
- określenie spektrum zagrożeń funkcjonowania dozorowanego w warunkach wolnościowych,
- składanie wniosków o nałożenie na dozorowanego dodatkowych obowiązków lub o zwolnienie od dotychczas nałożonych,
- składanie wniosków o udzielenie warunkowego przedterminowego zwolnienia, zmiany okresu próby, odwołanie warunkowego przedterminowego zwolnienia, zarządzenie wykonania kary (art. 173 § 2 KKW).

Wobec powyższego to właśnie kurator sądowy zapoznaje się z aktami sprawy podopiecznego, poznaje jego potrzeby poprzez dokonanie analizy sytuacji rodzinnej i środowiskowej, poucza podopiecznego o jego prawach oraz obowiązkach. Bardzo ważne jest przygotowanie przez kuratora sądowego środowiska rodzinnego oraz społecznego do powrotu skazanego. Wiąże się z tym rozpoznanie potrzeb skazanego oraz jego najbliższej rodziny. Kurator przygotowuje podopiecznego do samodzielnego radzenia sobie z zaistniałymi trudnościami rodzinnymi. Współdziała ze skazanym, jak również z administracją zakładu karnego, organami administracji rządowej, samorządu terytorialnego, fundacjami, organizacjami, instytucjami, których celem działania jest pomoc w społecznej readaptacji skazanych. Oprócz zawodowych kuratorów sądowych w działania z zakresu pomocy postpenitencjarnej zaangażowani są także kuratorzy społeczni, których zadaniem jest przede wszystkim odwiedzanie podopiecznego w jego miejscu zamieszkania lub pobytu, utrzymywanie kontaktów z jego rodziną, współdziałanie z różnymi fundacjami, stowarzyszeniami w celu polepszenia warunków mieszkaniowych, zdrowotnych, udzielenia wsparcia, pomocy w znalezieniu pracy, podniesieniu kwalifikacji, przeprowadzanie wywiadów środowiskowych i zbieranie niezbędnych informacji, a w razie potrzeby podejmowanie także innych czynności. Istotnym ogniwem w całym systemie pomocy postpenitencjarnej są ośrodki pomocy społecznej i powiatowe centra pomocy rodzinie. Jeszcze podczas odbywania kary pozbawienia wolności skazany może złożyć wniosek o objęcie jego rodziny pracą socjalną. W okresie przygotowania do opuszczenia zakładu karnego skazani najczęściej kontaktują się z pracownikiem socjalnym w sprawach porad rodzinnych. Bezpośrednio po zwolnieniu przysługuje im natomiast prawo do innych świadczeń, które udzielane są po przeprowadzeniu wywiadu środowiskowego, stosownie do istniejącej sytuacji ekonomicznej i rodzinnej oraz możliwości ośrodka. Obejmują one w szczególności:

- świadczenia pieniężne (zasiłek stały, okresowy, celowy, specjalny zasiłek celowy),
- świadczenia rzeczowe (bilet kredytowy, posiłek, odzież, udzielenie schronienia, usługi opiekuńcze, interwencja kryzysowa, poradnictwo specjalistyczne),
- pomoc w uzyskaniu i pokrycie kosztów związanych z uzyskaniem dowodu osobistego lub innych niezbędnych dokumentów,
- pomoc w odtworzeniu lub zebraniu świadectw pracy, świadectw szkolnych, zaświadczeń o odbytych kursach, w razie problemów rodzinnych pomoc w nawiązaniu kontaktów poprzez ośrodki mediacyjne,

- pomoc w otrzymaniu lokalu mieszkalnego lub wyjaśnienie sytuacji mieszkaniowej,
- pomoc w rozwiązywaniu problemów rodzinnych poprzez uzyskanie wsparcia ze strony instytucji i stowarzyszeń zajmujących się pomocą społeczną.

Praca socjalna z osobami skazanymi przygotowującymi się do opuszczenia zakładu karnego i już zwolnionymi w istotny sposób decyduje szczególnie o pierwszym okresie życia na wolności. Ogranicza powrót do przestępstwa, wskazuje perspektywę w dalszym życiu. Dotyczy to głównie osób, które zostały skazane na wieloletnie wyroki, jak również tych, które karę pozbawienia wolności odbywały wielokrotnie (recydywiści) i utracili więź ze swoją rodziną.

W przypadku osób opuszczających zakłady karne istotna jest realizacja zadań własnych gminy, a szczególnie prowadzenie i zapewnianie miejsc w domach pomocy społecznej i ośrodkach wsparcia o zasięgu gminy, a tym samym kierowanie tam osób wymagających opieki oraz współpraca z powiatowym urzędem pracy. W zakresie zadań zleconych administracji rządowej, realizowanych przez gminę w stosunku do osób przechodzących readaptację społeczną, wskazać należy przede wszystkim realizację zadań, jakie wynikają z rządowych programów pomocy społecznej i mają na celu ochronę poziomu życia osób, rodzin i grup społecznych oraz rozwój specjalistycznego wsparcia.

Podobne zadania wynikają z działalności powiatów oraz samorządów wojewódzkich, przy czym podkreśla się dodatkowo konieczność inspirowania i promowania nowych rozwiązań w zakresie pomocy społecznej.

W całym procesie readaptacji skazanych i pomaganiu im w powrocie do życia na wolności znaczącą rolę pełnią organizacje pozarządowe. Szczególnie kilka z nich wykazuje wzmożoną aktywność w zakresie pomocy byłym więźniom:

- Stowarzyszenie Resocjalizacji, Rehabilitacji i Pomocy Społecznej im. K.Ch. Kofoeda (aktywizacja społeczna i zawodowa skazanych, opuszczających jednostki penitencjarne oraz grup zagrożonych marginalizacją i przestępczością; placówki Stowarzyszenia są również miejscem alternatywnych kar probacyjnych),
- Fundacja „Sławek” (pomoc osadzonym, byłym osadzonym i ich rodzinom; prowadzi rozmaite programy pomocowe, mediacje między skazanymi a ich rodzinami, kursy zawodowe; zatrudnia także byłych skazanych, by ułatwić im powrót na rynek pracy),
- Fundacja Pomocy Wzajemnej „Barka” (zakłada wspólnoty będące miejscami „do życia i pracy”, zwykle są to małe farmy ekologiczne, które same zarabiają na swoje utrzymanie, poprzez prowadzenie działalności gospodarczej),
- Katolickie Stowarzyszenie Pomocy Rodzinie im. Św. Brata Alberta (pomoc byłym więźniom w powrocie do społeczeństwa; prowadzi gospodarstwa pomocnicze, w których pracują byli skazani; pomaga w wyjściu z bezdomności i w usamodzielnieniu się),
- Stowarzyszenie Pomocy Osobom Wychodzącym na Wolność „Emaus” (zakłada wspólnoty, w których żyją i pracują byli skazani po wyjściu z zakładu karnego niemający pracy ani mieszkania),
- Małopolskie Stowarzyszenie „Probacja” (świadczy doraźną pomoc bytową byłym skazanym i ich rodzinom; pośredniczy w poszukiwaniu pracy dla opuszczających zakłady karne),
- Stowarzyszenie Penitencjarne „Patronat” (niesie pomoc duchową, materialną i prawną osobom pozbawionym wolności, zwolnionym z zakładów karnych oraz ich rodzinom).

Jednym z ogniw pomocowych jest Fundusz Pomocy Pokrzywdzonym i Pomocy Postpenitencjarnej będący państwowym funduszem celowym ukierunkowanym na pomoc pokrzywdzonym i świadkom, przeciwdziałanie przestępczości oraz pomoc postpenitencjarną, którego dysponentem jest Minister Sprawiedliwości. Szczegółowy zakres i sposób przekazywania środków z funduszu określa Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości w sprawie Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej¹⁵. Zgodnie z treścią Rozporządzenia pomocy udziela się m.in. osobom pozbawionym wolności, zwalnianym z zakładów karnych i aresztów śledczych, a także rodzinom tych osób. Pomocy udziela się na wniosek lub z urzędu. Z wnioskiem o pomoc może wystąpić osobiście osoba uprawniona do jej uzyskania, ale również prokurator, obrońca, pełnomocnik oraz przedstawiciel skazanego, ustanowiony zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa. Skazany może również złożyć wniosek do dyrektora jednostki penitencjarnej, a jeżeli jest na wolności, to należy go złożyć do zawodowego kuratora sądowego.

Ze środków funduszu skazany może się ubiegać w szczególności o:

1. pokrywanie kosztów czasowego zakwaterowania lub udzielanie schronienia w ośrodku dla bezdomnych;
2. okresową dopłatę do bieżących zobowiązań czynszowych za lokal mieszkalny, do którego osoba ubiegająca się o pomoc ma tytuł prawny, a lokal mieszkalny nie jest użytkowany przez inne osoby;
3. organizowanie i finansowanie poradnictwa prawnego, promocji zatrudnienia i aktywizacji zawodowej;
4. organizowanie i finansowanie szkoleń i kursów podnoszących kwalifikacje zawodowe oraz pokrywanie kosztów egzaminów potwierdzających kwalifikacje zawodowe;
5. organizowanie i finansowanie programów podnoszących kompetencje społeczne, mających na celu przeciwdziałanie czynnikom kryminogennym, a zwłaszcza agresji i przemocy, w tym przemocy w rodzinie, oraz problemom uzależnień;
6. zakup materiałów, narzędzi, wyposażenia oraz urządzeń, a także odzieży i obuwia ochronnego niezbędnych do realizacji programów, o których mowa w pkt 5, oraz szkoleń i kursów podnoszących kwalifikacje zawodowe, a także wykonywania pracy nieodpłatnej;
7. pokrywanie kosztów związanych ze specjalistycznym leczeniem lub rehabilitacją leczniczą oraz uzyskiwaniem orzeczeń o niepełnosprawności lub niezdolności do pracy;
8. pokrywanie kosztów transportu specjalnego, zgodnie ze wskazaniem lekarskim lub przejazdów do miejsca pobytu, nauki, terapii, pracy, zwłaszcza wykonywanej nieodpłatnie;
9. pokrywanie kosztów związanych z uzyskaniem dowodu osobistego oraz innych dokumentów niezbędnych do uzyskania pomocy;
10. pokrywanie kosztów badań specjalistycznych wymaganych przy kwalifikowaniu do udziału w programach, o których mowa w pkt 5, szkoleniach i kursach podnoszących kwalifikacje zawodowe oraz pracy wykonywanej nieodpłatnie;

¹⁵ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 marca 2022 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej - Funduszu Sprawiedliwości (Dz.U. 2022 poz. 748).

11. pokrywanie kosztów grupowego ubezpieczenia od następstw nieszczęśliwych wypadków osób zakwalifikowanych do udziału w szkoleniach i kursach podnoszących kwalifikacje zawodowe, programach wymienionych w pkt 5 oraz pracy nieodpłatnej;
12. promowanie i wspieranie inicjatyw i przedsięwzięć służących skutecznej readaptacji skazanych, działań o charakterze edukacyjnym i informacyjnym, organizowanie i prowadzenie szkoleń, organizowanie i zlecenie badań naukowych dotyczących sytuacji osób skazanych;
13. pokrywanie kosztów związanych z organizacją i udzielaniem pomocy rzeczowej w formie:
 - a. żywności lub bonów żywnościowych,
 - b. odzieży, bielizny, obuwia, środków czystości i higieny osobistej,
 - c. biletów komunikacji publicznej,
 - d. leków, środków opatrunkowych i sanitarnych,
 - e. wyrobów medycznych, w tym przedmiotów ortopedycznych oraz środków pomocniczych,
 - f. pomocy naukowych, dydaktycznych, książek i materiałów biurowych,
 - g. niezbędnych przedmiotów wyposażenia domowego lub innych przedmiotów użytku osobistego wspomagających funkcjonowanie społeczne w miejscu zamieszkania lub pobytu, zwłaszcza osobom niepełnosprawnym,
 - h. materiałów, narzędzi i wyposażenia niezbędnego do uczestnictwa w szkoleniu zawodowym, wykonywania wyuczonego zawodu albo prowadzenia na własny rachunek działalności gospodarczej;
14. w szczególnie uzasadnionych wypadkach udzielanie świadczeń pieniężnych na cel wskazany przez organ udzielający pomocy.

Podsumowanie

Stosowane w analizowanych krajach systemy wsparcia postpenitencjarnego są do siebie w sensie formalnym zbliżone. We wszystkich krajach przygotowanie do resocjalizacji rozpoczyna się jeszcze w więzieniu przed zwolnieniem.

Instytucje i osoby zaangażowane w działania postpenitencjarne korzystają z szerokiej wymiany doświadczeń w ramach stosunków bilateralnych, jak i Unii Europejskiej. W rezultacie systemy krajowe ulegają konwergencji – zbliżają się do siebie; dobre praktyki wypierają złe, ostatecznie system wsparcia jest doskonały.

Właściwie, we wszystkich analizowanych krajach, działania wspierające rozpoczyna się już na początku pobytu osadzonego w izolacji penitencjarnej. Dokonuje się wówczas diagnozy potrzeb i deficytów więźnia, które służą do opracowania indywidualnego programu resocjalizacji.

Różnice pojawiają się, jeśli chodzi o zakres wsparcia: w Polsce pomoc może obejmować tylko osobę zwalnianą z zakładu karnego, a tylko w niektórych przypadkach, również rodzinę byłego osadzonego. Tymczasem w Niemczech wsparcie dotyczy nie tylko rodziny, ale także szersze środowisko społeczne zwalnianego.

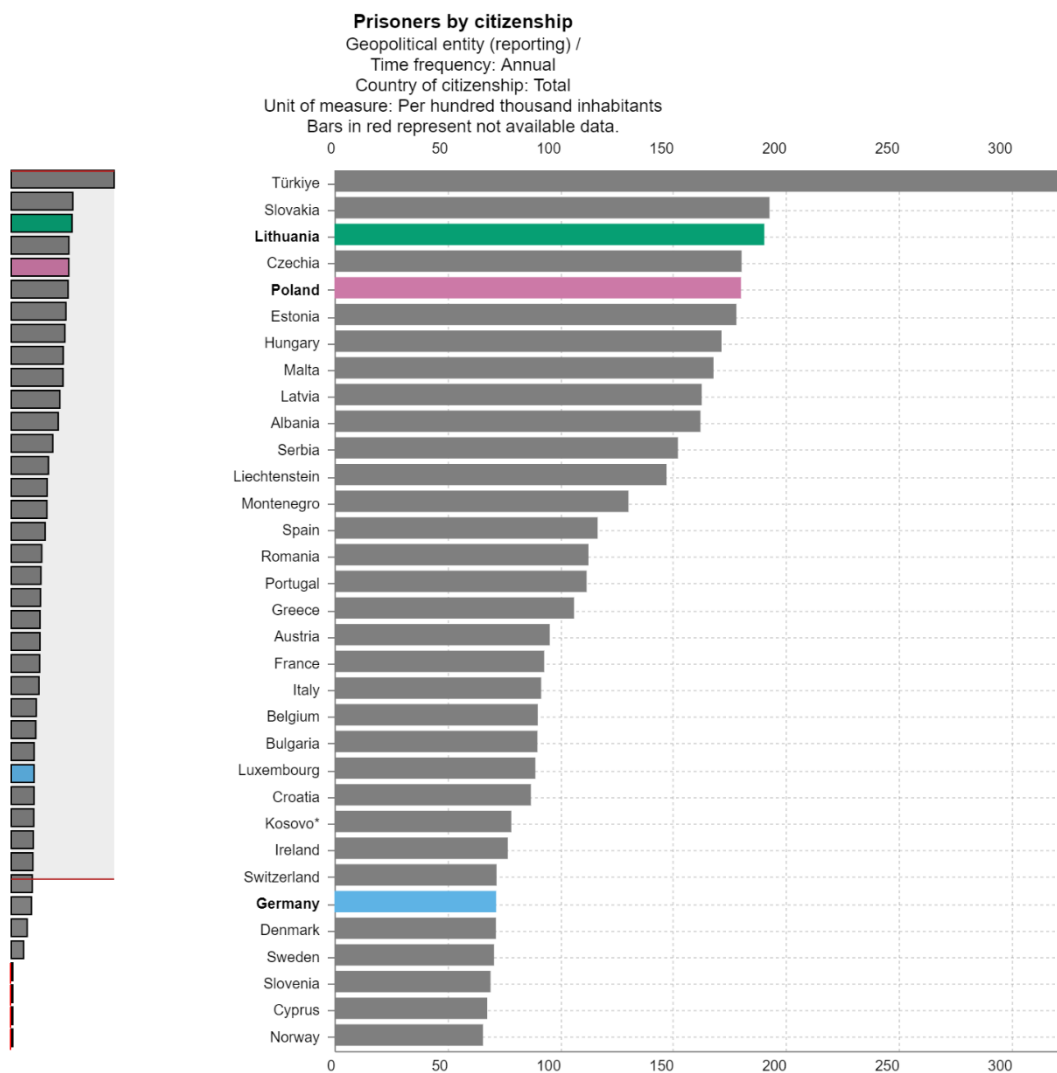
Analizując dokumenty strategiczne oraz rozwiązania prawne można stwierdzić, że we wszystkich krajach celem działań postpenitencjarnych jest uzyskanie przez osobę zwolnioną z ośrodka odosobnienia samodzielności życiowej poprzez aktywizację i uruchomienie jej własnych zasobów oraz potencjałów, zapobieżenie powrotowi na drogę przestępstwa

i wzmocnienie jej reintegracji społecznej. Rodzaj, forma i rozmiar pomocy postpenitencjarnej są uzależnione od posiadanych zasobów, co powoduje, że dostosowuje się je do możliwości i okoliczności uzasadniających jej udzielenie.

Niewątpliwie, co znajduje szczególne podkreślenie w dokumentach programowych, najskuteczniejsza jest pomoc udzielana z wielu źródeł, wzajemnie uzupełniających swoją ofertę – państwa, samorządu, organizacji pozarządowych, religijnych i innych. Pamiętać przy tym należy, że jednym z największych wyzwań wsparcia jest uświadomienie rodzinie osadzonego, że jej moralne wsparcie ma duże znaczenie w procesie reintegracji i aktywizacji danej osoby.

Statystyki Eurostatu

Zakres statystyki urzędowej odnoszącej się do systemu penitencjarnego jest bardzo ograniczony. Systemy penitencjarne krajów Unii Europejskiej są zróżnicowane, co wynika z tego, że pomiędzy krajami występują różnice w definiowaniu, a także sposobie zbierania danych na temat systemu penitencjarnego i post penitencjarnego, choć - z drugiej strony – występuje np. znaczna współpraca policji i ich agend.

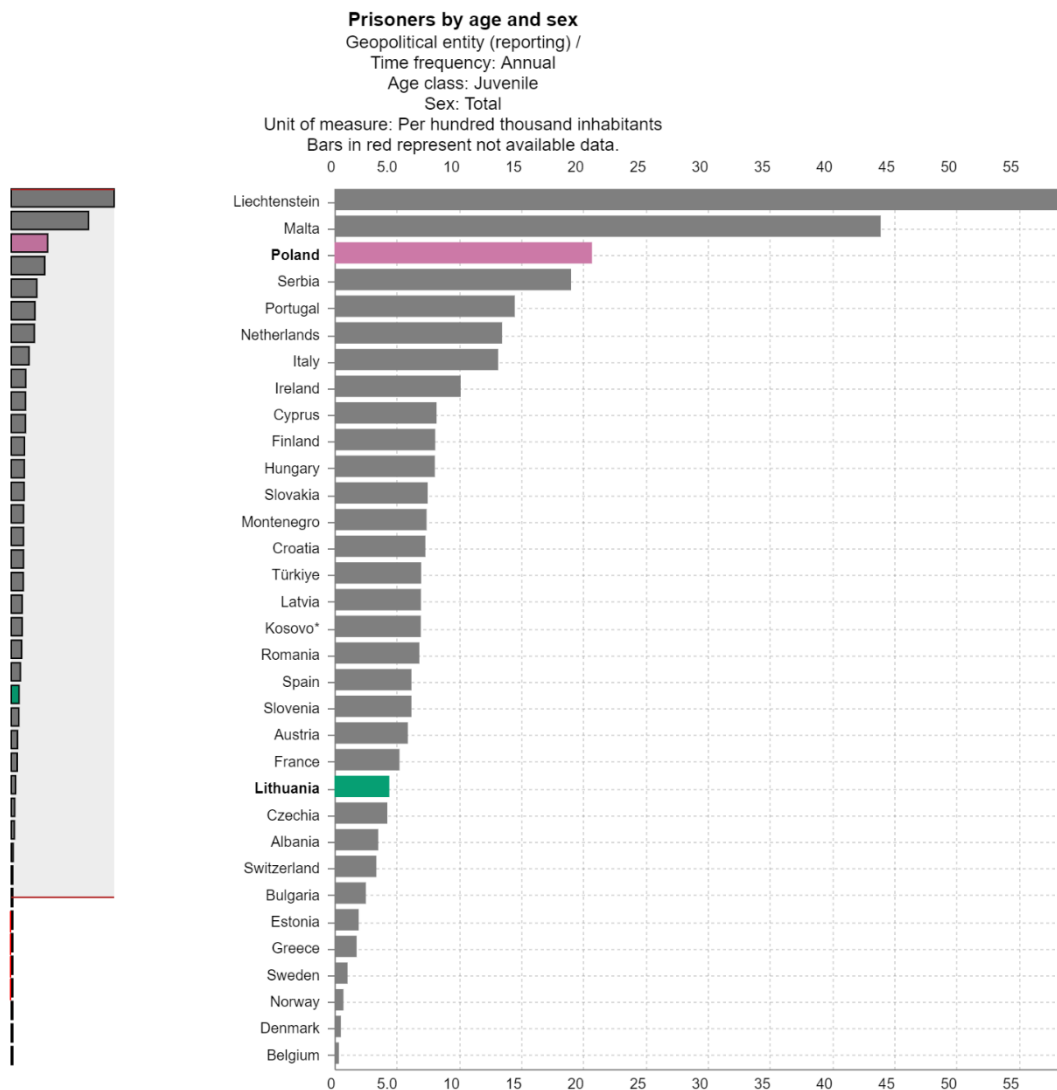
eurostat

This graph has been created automatically by ESTAT/EC software according to external user specifications for which ESTAT/EC is not responsible.
General disclaimer of the EC website: https://ec.europa.eu/info/legal-notice_en.html

Różnice systemowe widzimy już przy analizie liczby osadzonych w poszczególnych krajach.

Porównując liczbę osadzonych do liczby mieszkańców zauważymy, że w Litwie i Polsce wskaźnik ten jest znacznie wyższy niż w Niemczech. Z danych Eurostatu wynika, że w Litwie w więzieniach było osadzonych ponad 190 na 100 tysięcy mieszkańców, w Polsce niewiele mniej, bo nieco ponad 180, zaś w Niemczech około 70 uwięzionych. Różnice są więc ponad 2,5-krotne.

Kolejne różnice możemy zaobserwować w odniesieniu do wieku osadzonych.

Source of data: Eurostat (online data code: crim_pris_age)
 Last update: 03/01/2024 23:00

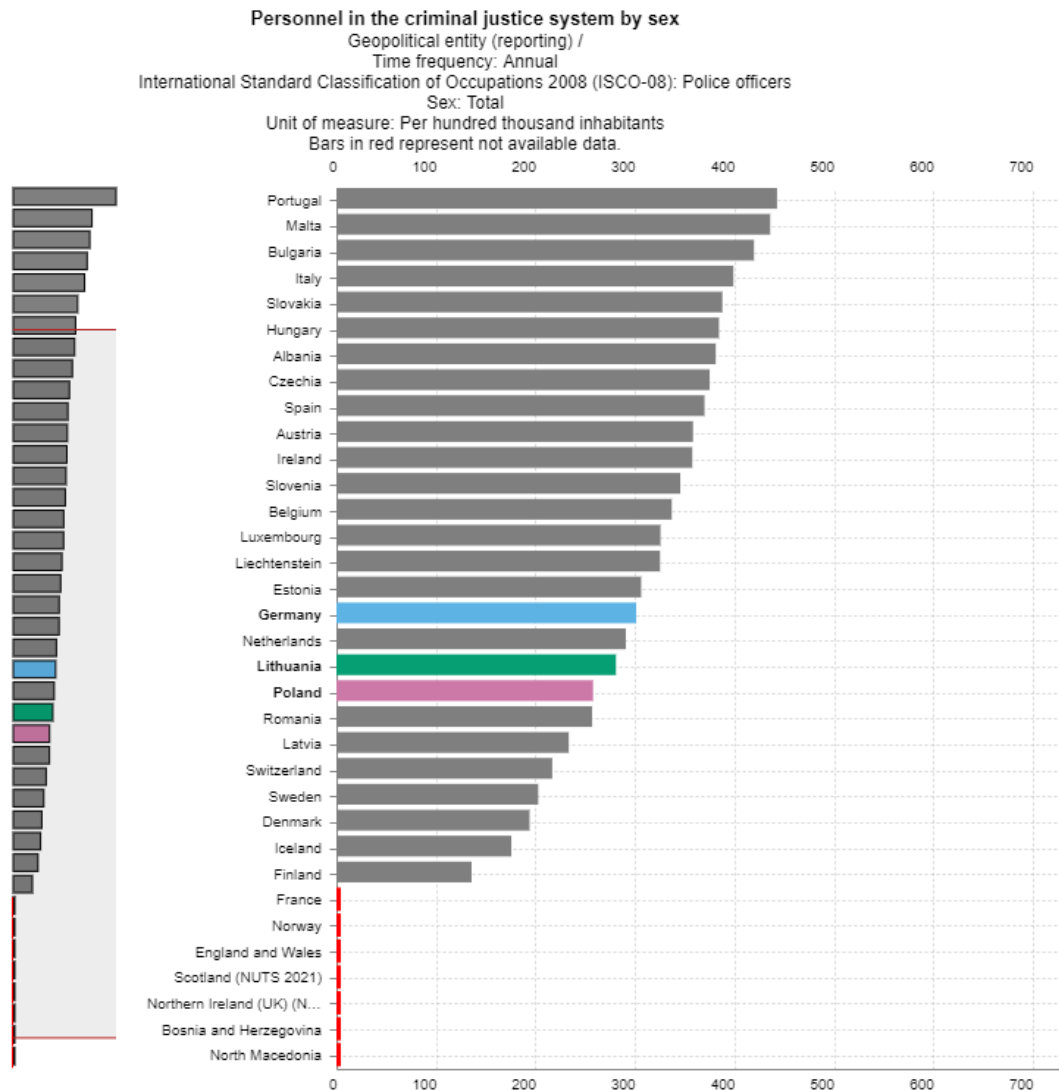

This graph has been created automatically by ESTAT/EC software according to external user specifications for which ESTAT/EC is not responsible.
 General disclaimer of the EC website: https://ec.europa.eu/info/legal-notice_en.html

Różnicą pomiędzy trzema krajami jest wysoki udział więźniów nieletnich w Polsce - blisko 43 na 100 tys. mieszkańców, zaś w Litwie dziesięciokrotnie mniej - 4,41 nieletnich odsiadujących wyrok.

Brak jest w Eurostatie danych nt. sytuacji w Niemczech. Należy jednak podkreślić, że Niemcy przyjmują zupełnie odmienne priorytety. Przy wymierzaniu nieletniemu oraz młodocianemu kary nie uwzględnia się ani celów odpłaty za czyn, ani celów ogólnoprewencyjnych, ani prostego ukierunkowania na zapewnienie bezpieczeństwa. W postępowaniu z nieletnimi (a także młodocianymi) bazuje się na przekonaniu, że naganne zachowania mają związek z procesem rozwojowym jednostki, które wraz z wiekiem zanikają, oraz że młodzi ludzie są

podatni na przemiany i na pozytywne oddziaływania wychowawcze i dlatego trzeba dać im szansę oraz unikać stygmatyzacji jednostki, groźnej dla dalszego jej prawidłowego rozwoju”¹⁶.

Source of data: Eurostat (online data code: crim_just_job)
 Last update: 03/01/2024 23:00

This graph has been created automatically by ESTAT/EC software according to external user specifications for which ESTAT/EC is not responsible.
 General disclaimer of the EC website: https://ec.europa.eu/info/legal-notice_en.html

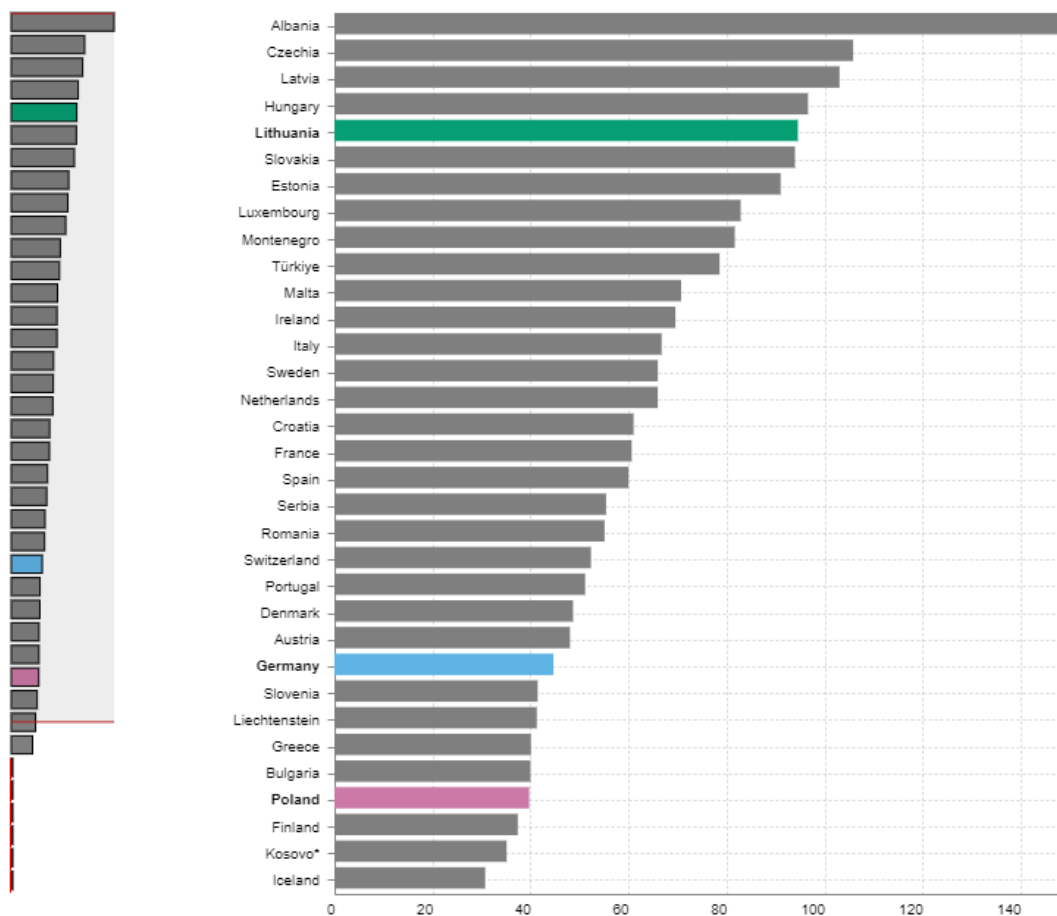
Co ciekawe, to pomimo wskazanych różnic w liczbie więźniów, w analizowanych krajach występuje podobne zatrudnienie w jednostkach policyjnych.

Odpowiednie wskaźniki wynoszą dla: Litwy - 280 funkcjonariuszy na 100 tys. miesz.; Niemiec – 301, a dla Polski - 256.

Kolejny wykres pokazuje, że liczba pracowników systemu karnego nie jest zależny od liczby ludności.

¹⁶ V. Konarska-Wrzošek, Prawny system postępowania z nieletnimi w Polsce, Warszawa 2013, s. 250

Personnel in the criminal justice system by sex
 Geopolitical entity (reporting) /
 Time frequency: Annual
 International Standard Classification of Occupations 2008 (ISCO-08): Personnel in adult prison
 Sex: Total
 Unit of measure: Per hundred thousand inhabitants
 Bars in red represent not available data.

Source of data: Eurostat (online data code: crim_just_job)
 Last update: 03/01/2024 23:00

This graph has been created automatically by ESTAT/EC software according to external user specifications for which ESTAT/EC is not responsible.
 General disclaimer of the EC website: https://ec.europa.eu/info/legal-notice_en.html

Litwa charakteryzuje się jednym z wyższych wskaźników oddających liczbę zatrudnionych w wymiarze sprawiedliwości w UE w stosunku do liczby mieszkańców (94,6 na 100 tys. mieszk.). Dużo niższym charakteryzują się Niemcy (44,7 na 100 tys. mieszk.), a jeszcze niższym Polska (39,8 na 100 tys. mieszk.).

* * *

Wybrane charakterystyki statystyczne potwierdzają występujące różnice systemowe, które opisaliśmy we wcześniejszym rozdziale analizując sytuację prawną-formalną. Z analizy wynikało, że różnice nie są w sensie strategicznym zasadnicze. Wręcz przeciwnie, we wszystkich krajach występują zbliżone cele, jednak porównanie danych statystycznych pokazuje, że mamy do czynienia z odmiennymi sposobami alokacji środków finansowych. Wynika to choćby z różnic w liczbie osadzonych czy poziomu zatrudnienia w służbach penitencjarnych.

Wyniki badania pierwotnego

Uwagi metodyczne

W ramach projektu, oprócz badań wtórnych obejmujących analizę danych zastanych w postaci informacji o funkcjonowaniu systemu postpenitencjarnego oraz danych statystycznych, przeprowadzono badania pierwotne, odnoszące się stricte do planowanych działań projektowych związanych z podnoszeniem kompetencji komunikacyjnych urzędników i wolontariuszy działających na rzecz byłych więźniów.

Badania pierwotne zostały podzielone na dwa etapy:

- pierwszy etap miał charakter badań jakościowych. Jego celem była eksploracja zagadnień związanych z charakterem i specyfiką komunikacji pomiędzy byłym więźniami a osobami mającymi za swoje statutowe zadanie jego wsparcie w drodze do resocjalizacji. W ramach prowadzonych wywiadów indywidualnych (IDI) oraz wywiadów grupowych (FGI) dążono do skonstruowania użytecznej koncepcji do przeprowadzenia badania ilościowego. Końcowym rezultatem tego etapu było opracowanie kwestionariusza ankiety zastosowanego w drugim etapie badania - ilościowym;
- drugi etap o charakterze ilościowym polegał na przeprowadzeniu sondażu w krajach realizacji projektu: Niemczech, Litwie i Polsce. Dane gromadzono przy zastosowaniu techniki PAPI lub CAWI: respondenci odpowiadali na pytania kwestionariusza w językach narodowych. Uzyskane dane pozwoliły na pełną porównywalność rozkładów statystycznych oraz sformułowanie wniosków z badań.

W fazie eksploracyjnej (badania jakościowe) przeprowadzono:

- 10 wywiadów swobodnych (po 5 z pracownikami instytucji rynku pracy i 5 z przedstawicielami organizacji pozarządowych) – technika IDI (Individual In-Depth Interview);
- 2 dyskusje grupowe (pierwotnie zakładano przeprowadzanie jednego wywiadu grupowego - technika FGI (Focus Group Interview):
 - pierwszym fokusem objęto 6 respondentów reprezentujących instytucje rynku pracy;
 - w drugim uczestniczyło 2 respondentów z ośrodków pomocy społecznej, 3 z organizacji pozarządowych oraz 2 kuratorów sądowych.

W fazie weryfikacyjnej zgromadzono 211 ankiet, w tym:

- 51 ankiet z Niemiec;
- 79 ankiet z Litwy;
- 81 ankiet z Polski.

Występujące dysproporcje ilościowe w zrealizowanych wywiadach internetowych wynikają z faktu, iż partnerzy projektu mieli zrealizować minimum 50 ankiet, co zostało potraktowane przez partnera niemieckiego jako wartość docelową, zaś strona litewska i polska kontynuowała gromadzenie danych zgodnie z harmonogramem.

Wyniki badań jakościowych

Podmiotami świadczącymi pomoc postpenitencjarną osobom skazanym są przede wszystkim:

- organy państwowe, działające w resorcie sprawiedliwości (m.in. administracja zakładów karnych, kuratorzy sądowi);
- organy administracji rządowej i samorządu terytorialnego (m.in. ośrodki pomocy społecznej, poradnie, urzędy pracy);
- organizacje pozarządowe i wyznaniowe.

W przeprowadzonych badaniach skoncentrowano się na zagadnieniu kształtowania relacji między tymi podmiotami a ich podstawową grupą klientów, wobec której pojawiają się problemy szczególne, określane mianem „relacji z klientem trudnych”.

Z przeprowadzonych wywiadów indywidualnych oraz grupowych wynika, że powszechnymi problemami dotyczącymi te osoby, a w dużej mierze wynikającymi z ich wcześniejszej izolacji, są:

- brak zatrudnienia,
- problemy mieszkaniowe,
- zła lub bardzo zła sytuacja materialna, rozpad więzi rodzinnych,
- zaniżone poczucie własnej wartości,
- syndrom wyuczonej bezradności,
- zaburzenia psychiczne,
- zły stan zdrowia fizycznego,
- silna identyfikacja ze środowiskiem przestępczym,
- długotrwanie przebywającym w więzieniu, czyli zjawisko tzw. prizonizacji.

Każdy z wyżej wymienionych problemów może, występując niezależnie od pozostałych, stanowić może dla byłych skazanych barierę na tyle poważną, by zasadniczo przekreślać szanse na ich ponowną inkluzję do życia społecznego. Zwykle jednak mamy do czynienia z wzajemnym powiązaniem wskazanych problemów, co tworzy swoisty syndrom nieprzystosowania. W rezultacie, wychodzący na wolność były skazany nie funkcjonuje zgodnie z oczekiwaniami swego otoczenia, przez co nie jest społecznie akceptowany i z dużym prawdopodobieństwem można stwierdzić, że wraca do swoich zachowań poprzedzających uwięzienie.

Zdaniem respondentów, co szczególnie podkreślali pracownicy służb zatrudnienia, osoby wychodzące z więzienia na ogół nie nabywają podczas pobytu w więzieniu jakiś nowych umiejętności czy kwalifikacji, które zmieniłyby ich sytuację na rynku pracy. Uzyskane podczas odbywania kary uprawnienia zawodowe okazują niechętnie, jak gdyby wstydzą się ich. Świadczy to o tym, że osoby wychodzące z więzienia mają niską samoocenę, co maskują ostentacyjnym zachowaniem, nadmierną szorstkością, często używając wulgarnego języka.

W relacjach z osobami działającymi na rzecz wsparcia postpenitencjarnego często ukrywają swoją rzeczywistą sytuację mieszkaniową i rodzinną. Niechętnie mówią też o swoim wykształceniu i kwalifikacjach. Co warte podkreślenia, byli więźniowie często nie posiadają podstawowych umiejętności społecznych i komunikacyjnych, co wynika z długiego okresu przebywania w więzieniu, ale też z powodu wcześniejszych doświadczeń: uzależnienia od alkoholu lub narkotyków, lub pochodzenia z rodzin dysfunkcyjnych.

Zdaniem jednego z respondentów (kuratora sądowego), odbywanie kary pozbawienia wolności, zwłaszcza wielokrotne, na ogół nie pomaga rozwiązać tych problemów, lecz przeciwnie, zdaje się tylko te problemy pogłębiać. W konsekwencji „statystyczny” więzień ma relatywnie niskie szanse na łatwą, szybką, a przede wszystkim skuteczną readaptację do warunków życia panujących na wolności.

Podczas wywiadu grupowego z udziałem doradców rynku pracy uczestnicy zwrócili uwagę na zróżnicowane motywacje byłych więźniów do podjęcia pracy. Zdaniem respondentów wśród osób wychodzących z więzienia można zaobserwować te same zachowania, jak wśród długotrwale bezrobotnych. Klientów urzędu pracy można podzielić na biernych i aktywnych.

Wśród biernych klientów urzędów pracy można wskazać także na kolejne kategorie. Po pierwsze na niezainteresowanych podjęciem pracy. To osoby, które tak naprawdę nie chcą pracować, albo uważają, że im się to nie opłaca, bo ewentualne wynagrodzenie niewiele przekracza zasiłek (tzw. klasyczni dobrowolni bezrobotni), albo uznają, że praca to zbyt duży wysiłek i obciążenie, generalnie niewygodna, lepiej żyć ze świadczeń społecznych i dorabiać dorywczo, zbierać złom lub „korzystać z okazji”.

Pewna część byłych więźniów będących na bezrobociu, tak naprawdę nie jest bezrobotna, bo albo pracuje w szarej strefie, albo też prowadzi nierejestrowaną działalność gospodarczą (np. usługi budowlane) i rejestracja w urzędzie pracy jest im potrzebna wyłącznie dla uzyskania ubezpieczenia, ewentualnie innych świadczeń (np. wyłudzonego zasiłku).

„Alimentarze” nie chcą podejmować pracy. Ze względu na komornika właśnie. Są jeszcze tacy pozorni bezrobotni, bo pracują w szarej strefie i przychodzą tylko po pieczątkę. Z reguły właśnie ci, co mają komornika, to oni pracują w szarej strefie.

Jest także taka kategoria byłych więźniów, która jest życiowo niezaradna, mająca trudności w kontaktach z otoczeniem, bierna, niepotrafiąca się zaadaptować w środowisku poza więzieniem, niepotrafiąca tym samym skutecznie szukać pracy i korzystać z pomocy urzędu pracy, stąd też niezainteresowana pracą i pomocą w jej uzyskaniu.

[...] My też nie bardzo mamy i wiemy, jak ich aktywizować, bo umów na pracę, tam, gdzie jest oferta pracy na umowę o pracę, to nie chcą się podejmować. Bo wiem, że tam są jakieś rozwiązania typu, że gotówką odbierają te wynagrodzenie swoje. [...] Na czarno, tak, pracują na czarno.

Wreszcie wśród byłych więźniów znajdują się osoby, które nie wierzą w możliwość poprawy swojej sytuacji. Nie tylko utracili motywację, ale i zdolność do pracy, pogodzili się z sytuacją i statusem bezrobotnego, to w pewnym sensie ofiary, m.in. nieefektywnych działań instytucji rynku pracy, które w odpowiednim czasie nie potrafiły im udzielić właściwej pomocy.

Zdaniem respondentów bardzo trudna do identyfikacji jest kolejna kategoria byłych więźniów, którzy chcą zdobyć pracę, mają motywację do jej poszukiwania (tym się różnią od biernych niezaradnych życiowo), ale sobie z tym nie radzą. Nie umieją poruszać się po rynku pracy, nie

potrafią też efektywnie korzystać z pomocy urzędów pracy (nie wiedzą np. na jakie szkolenie się zdecydować), nie wiedzą także z jakich form pomocy mogą skorzystać (niewiele lub nic o nich nie wiedzą) itp. Nie są aktywni w kontaktach z urzędami pracy, są jednak gotowi do przyjęcia pomocy w zdobyciu zatrudnienia, na którym im zależy. Trudności w określeniu tej kategorii wynikają z faktu, że są bierni w interakcjach z urzędem.

Pracodawcy też nie chcą często ich zatrudniać. To jest taka niepewność z ich przyszłością, więc to też jest problem. Czy to są trudni klienci? Trudni, zwłaszcza ci, którzy mają komornika, bo oni nie chcą podejmować pracy, bo twierdzą, że komornik zabierze im 60% pensji, im się nie opłaca pracować. A nie mają w tym racji trochę?

Ich zaprzeczeniem są byli skazani, którzy aktywnie współdziałają z urzędem i jego pracownikami. To ci, którzy rzeczywiście poszukują pracy, przejawiając w tej dziedzinie własną aktywność i współdziałając z urzędami pracy w ramach korzystania z różnych form pomocy. Poziom tej aktywności jest oczywiście różny, ale cechą zasadniczą jest własne zaangażowanie i motywacja by zmienić swój status, zwiększyć szanse na rynku pracy, zdobyć dodatkowe kwalifikacje, a nawet w sprzyjających warunkach zdecydować się na własną działalność gospodarczą. Taka postawa osoby bezrobotnej w największym stopniu ułatwia udzielenie jej skutecznej pomocy w znalezieniu zatrudnienia, jest podstawą najbardziej pożądanego rodzaju relacji z urzędem pracy – relacji współdziałania.

Wiemy od pracodawców, że niektórzy byli więźniowie często są lepszymi pracownikami niż osoby bez kryminalnej przeszłości, gdyż dużo bardziej zależy im na pozytywnej opinii pracodawcy, a poza tym boją się powrotu do więzienia, i często unikają swojego środowiska sprzed wyroku.

Zdaniem respondentów, najtrudniejszą grupą klientów urzędów pracy to tzw. roszczeniowi bezrobotni. Są oni w miarę aktywni w relacji z urzędami pracy, tyle że owa aktywność skupia się przede wszystkim na próbach egzekwowania różnych świadczeń ze strony urzędu. U podłoża tego podejścia leży tak naprawdę bierność. Oczekują oni, że to urząd pracy powinien znaleźć im pracę („bo od tego jest”), praca ma być dokładnie zgodna z ich kwalifikacjami (bo oni szkołę już skończyli i uczyć się zawodu już nie zamierzają) załatwić różnego rodzaju świadczenia itp.

Tego rodzaju klienci wyróżniają się w sposób szczególny i utrwalają pewne stereotypy.

Są wytatuowani na przykład na twarzy albo pierwsze, co wchodzi, są nastawieni na anty i od razu... „Jestem po zakładzie karnym”. Podkreślają to bardzo, choć o niektórych to tylko z systemu wiemy.

Na tego rodzaju stereotypy nie są też odporni pracodawcy. Jak stwierdził jeden z respondentów, wygląd i zachowanie byłego skazanego może zniechęcać do jego

zatrudnienia. Jego zdaniem może to wykluczać byłego skazanego z ogólnego rynku pracy, ale z drugiej strony zachęcać do samozatrudnienia lub pracy w spółdzielni socjalnej.

„Zwłaszcza jeżeli są tacy bardzo wytatuowani, zwłaszcza na twarzy, gdzie to już nie są takie ozdobne, tylko widać, że to są po zakładach karnych - te oczy wytatuowane i wszystko. To pracodawcy też nie chcą zatrudniać. Boją się po prostu albo mają obawy w ten sposób. Więc dlatego też tutaj, może właśnie te spółdzielnie socjalne, działalności gospodarcze, bo działają na własny rachunek, bo to też z tego powodu, że jednak trudno im znaleźć zatrudnienie na tym wolnym wymiarze.”

„Klient trudny” to przede wszystkim klient agresywny. Tego rodzaju zachowania dobrze ilustruje poniższa wypowiedź:

„Czasami na wejściu, nie wiem z jakiego tam powodu, czasami w rozmowie dopiero później, ale zdarzają się tacy, że przychodzą nastawieni od razu, bojowo.”

„Współpraca z klientem wygląda bardzo różnie, ale są też klienci bardzo agresywni. Np. był taki, który od początku zachowywał się wyzywająco. Używał wulgaryzmów i z siłą uderzał w pleksa [osłona stanowiska pomiędzy operatorem a klientem wprowadzona w związku z Covid-19], więc tutaj też przy obsłudze trzeba uważać, wołać koleżanki, nierzadko też ochronę prosimy, pojawia się agresja.”

Respondentka pracująca w ośrodku pomocy społecznej w trakcie wywiadu indywidualnego przyznała, że przez dłuższy czas nie potrafiła sobie poradzić z klientem będącym byłym więźniem. Wizyty w mieszkaniu klienta stały się wręcz traumatyczne. Dopiero pomoc ze strony organizacji pozarządowej w postaci superwizji i dodatkowego szkolenia indywidualnego pozwoliły na zmianę tych relacji. Respondentka kolejne wizyty u klienta prowadziła z udziałem osoby wspierającej, co pozwoliło na przełamanie wzajemnej nieufności i poszukiwanie pozytywnych rozwiązań. Zasadnicza zmiana dokonana się w kliencie, który przestał postrzegać urzędniczkę jako osobę nieprzychylną, inwigilującą jego życie. Z kolei urzędniczka uzyskała większą pewność siebie i obecnie skutecznie współpracuje także z innymi byłymi więźniami.

Relacje byłych skazanych z instytucjami i organizacjami pozarządowymi świadczącymi wsparcie postpenitencjarne mają różnicowany charakter. Przeważają relacje formalne. Wyrażają się one przede wszystkim w uregulowanych prawnie formach kontaktu byłego więźnia z właściwymi dla jego miejsca zamieszkania instytucjami: urzędem pracy, ośrodkiem pomocy społecznej, kuratorem sądowym. Polegają głównie na konkretnych operacjach formalnych, jak: rejestracji, ustaleniu prawa do zasiłku i jego wypłacanie, a także na obowiązkowych i sformalizowanych kontaktach, jak np. słynna „wizyta na termin” w urzędzie pracy.

Występują także relacje pomocowe. Mają mniej sformalizowany charakter, przede wszystkim są bardziej zorientowane na pomoc konkretnej osobie. Stroną aktywną w tego typu relacjach jest przede wszystkim jednostka wsparcia, zwykle organizacja pozarządowa, choć nie rzadkie

są przypadki wysokiej empatii ze strony funkcjonariuszy systemu więziennego, sądowiczego czy pomocy społecznej. Były więźniem jest zwykle w pozycji biorcy, konsumenta działań pomocowych. Najczęściej działania te obejmują wsparcie psychologiczne i materialne. Znaczna część tego rodzaju działań jest finansowana z Funduszu Solidarności.

Występują także relacje współdziałania, które charakteryzują się tym, że bazują na podobnym poziomie zaangażowania obu partnerów, instytucji wsparcia postpenitencjarnego oraz byłego skazanego.

Nie mogę pozwolić sobie na nierówne relacje. Szkoda mojego czasu. Chcę pomagać, tym, którzy tego chcą. Ja podejmuję współpracę dopiero wtedy, gdy jestem przekonana, że druga strona chce mojego wsparcia. Nieraz wytkócałam się z klientem o jego nastawienie. Mówiłam, że musimy sobie wzajemnie zaufać. Żadne testy, wystarczy głębokie spojrzenie w oczy i sobie ufamy lub nie.

Istota tego poziomu relacji zawiera się w tym, że obie strony łączy wspólnota celu – reintegracja społeczna i obie chcą być w tym zakresie aktywne. Takie nastawienie ułatwia cały proces i wpływa na efektywność podejmowanych działań.

Kwestia odpowiedniej motywacji, aktywności byłych skazanych w rozwiązywaniu swoich problemów, jak choćby w rozwiązywaniu sytuacji rodzinnych, w dążeniu do maksymalizacji swych szans na rynku pracy, doskonaleniu kwalifikacji, mobilności itp. ma zasadnicze znaczenie dla rozwiązywania ich problemów, dla możliwości udzielania im skutecznej pomocy, opartych właśnie o relacje współdziałania.

W rezultacie przeprowadzonych badań jakościowych, będących ich podsumowaniem, można wskazać na bariery kształtowania pożądanych relacji między byłymi skazanymi (zwłaszcza tzw. trudnymi klientami) a instytucjami i organizacjami pozarządowymi stanowiącymi jednostki wsparcia postpenitencjarnego.

Po pierwsze, wskazać należy na bariery natury komunikacyjnej, tkwiące przede wszystkim w sposobach komunikowania się obu stron, w procesach obiegu informacji między byłymi więźniami a jednostkami postpenitencjarnymi. Bariera komunikacyjna dotyczy zwłaszcza poziomu zrozumienia komunikatów i innych informacji przedstawianych klientom. Byli więźniowie przebywając w odosobnieniu są dosłownie i w przenośni wykluczeni komunikacyjnie. Chodzi nie tylko o kwestie technologiczne, ale przede wszystkim językowe i mentalne.

Znamienna dla ilustracji tej sytuacji może być wypowiedź kuratora sądowego:

Mój klient nie zadzwonił w umówionym terminie. Tłumaczył mi, że nie mógł znaleźć automatu telefonicznego, a w „Żabce” nie chcieli mu sprzedać karty telefonicznej. Był pełen żalu i obaw o moją reakcję. Po prostu nie wiedział, że telekomunikacja teraz działa już zupełnie inaczej. Uwierzyłam mu i zrobiło mi się go żal.

Przede wszystkim należy zwrócić uwagę, iż na skutek niedostatków komunikacyjnych, bardzo niski jest poziom poinformowania byłych więźniów o możliwościach wsparcia. Co prawda, jeszcze przed opuszczeniem jednostki penitencjarnej prowadzona jest intensywna akcja informacyjna, a więźniowie często wzajemnie tłumaczą sobie zasady możliwego wsparcia, to właśnie z tego powodu u byłych więźniów występuje rozczarowanie, gdyż zastana po wyjściu na wolność rzeczywistość nie odpowiada ich wcześniejszym wyobrażeniom.

Najbardziej pożądane, z punktu widzenia realizacji misji pomocy postpenitencjarnej, to relacje współdziałania, oparte na aktywnych postawach byłych więźniów lub osób przebywających na przedterminowym zwolnieniu, stymulowanych rzeczywistą chęcią poprawy sytuacji. Osiągnięcie tego poziomu relacji jest jednak ograniczane przez szereg barier. Podstawowe z nich to bariery o charakterze komunikacyjnym, bariery tkwiące w organizacji pracy urzędów, dotyczące efektywności programów adresowanych do bezrobotnych i wreszcie najistotniejsze z nich – sztywność i nadmierna formalizacja procedur obsługi bezrobotnych.

Jednostki, które mają świadczyć wsparcie dla byłych więźniów często nie są do tego należycie przygotowane. Instytucje rynku pracy i pomocy społecznej spotykają się z bardzo różnorodnymi klientami i ich sytuacjami problemowymi. Pracownicy są poważnie przeciążeni ze względu na konieczność obsługi dużej liczby osób. Byli skazani stanowią w ich pracy niewielki procent klienteli, także kontakt z ich specyficznymi problemami może być dużym wyzwaniem.

Brak jest wymiany informacji i doświadczeń pomiędzy osobami, komórkami i instytucjami wykonującymi różne zadania na rzecz tej samej grupy klientów. Wreszcie należy zwrócić uwagę na dużą sztywność struktur i procedur administracyjnych, co często uniemożliwia różnicowanie działań, dostosowywanie ich do rzeczywistych potrzeb klientów i reagowanie na zmiany

Obciążeni nadmierną ilością zadań, niedoświadczeni, słabo wynagradzani pracownicy nie są w stanie odpowiednio reagować na potrzeby swoich klientów.

Bariery natury komunikacyjnej wydają się bardzo istotną przeszkodą w kształtowaniu relacji z osobami powracającymi z jednostek penitencjarnych. Najważniejszym kluczem do rozwiązania wielu problemów w tym zakresie wydaje się zwrot w kierunku większego i efektywniejszego wykorzystania technologii informatycznych, zwłaszcza Internetu.

Należałoby ponadto, korzystając z różnych kanałów komunikacji, w tym i tych najbardziej konwencjonalnych (np. broszury, ulotki, lokalne media, itp.), upowszechnić informacje na temat wsparcia dla byłych skazanych i zaznajomić ich z różnymi formami możliwej do uzyskania w ten sposób pomocy.

Wyniki badania sondażowego

Badaniami objęto łącznie 211 respondentów, z tego 51 z Niemiec, 79 z Litwy i 81 z Polski. Kwestionariusz ankiety zawierał 11 pytań, z których tylko kilka miała charakter pytań jednokrotnego wyboru oraz pytań otwartych, a zdecydowana większość miała charakter pytań macierzowych. W związku z powyższym, ostatecznie respondenci odnieśli się łącznie do 68 różnych kwestii.

Charakterystyka badanych

Poszczególne próby krajowe były bardzo zróżnicowane.

Wśród respondentów niemieckich przeważali wolontariusze i przedstawiciele organizacji pozarządowych (połowa badanych - 25 osób), w tym 4 członków rodzin byłych więźniów, 13 osób pracuje w agencjach i urzędach pracy (Job Center), 9 osób pracuje w innych jednostkach niezwiązanych z systemem postpenitencjarnym, ale mającym kontakt z byłymi więźniami, po jednym respondencie pracowało jako: kurator sądowy, pracownik biura pomocy społecznej, pracownik więzienia i urzędnik sądowy. 1/3 badanych to mężczyźni. 9 mężczyzn jest wolontariuszem lub pracownikiem organizacji pozarządowych, 6 pracuje w urzędach pracy, 1 jest urzędnikiem sądowym oraz 1 - pracownikiem więzienia.

W 79 osobowej próbie litewskiej, najwięcej osób pracowało jako pracownik socjalny lub kurator sądowy - 45 osób, co stanowiło blisko 3/5 badanych. Kolejną kategorią według liczebności są funkcjonariusze więzienni - 15 osób, czyli 1/5 badanych. W próbie znalazło się ponadto 5 pracowników i wolontariuszy organizacji pozarządowych, 1 policjant, 1 pracownik ośrodka pomocy społecznej (odpowiednik CUS) oraz 11 osób pracujących poza systemem postpenitencjarnym, ale mających kontakt z byłymi więźniami. Pod względem płci przeważają kobiety (52 osoby), zaś mężczyźni to głównie kuratorzy sądowi (7 osób), funkcjonariusze więzienia (5 osób), pracownicy i wolontariusze organizacji pozarządowych (2 osoby) oraz osoby pracujące poza systemem postpenitencjarnym (3 osoby).

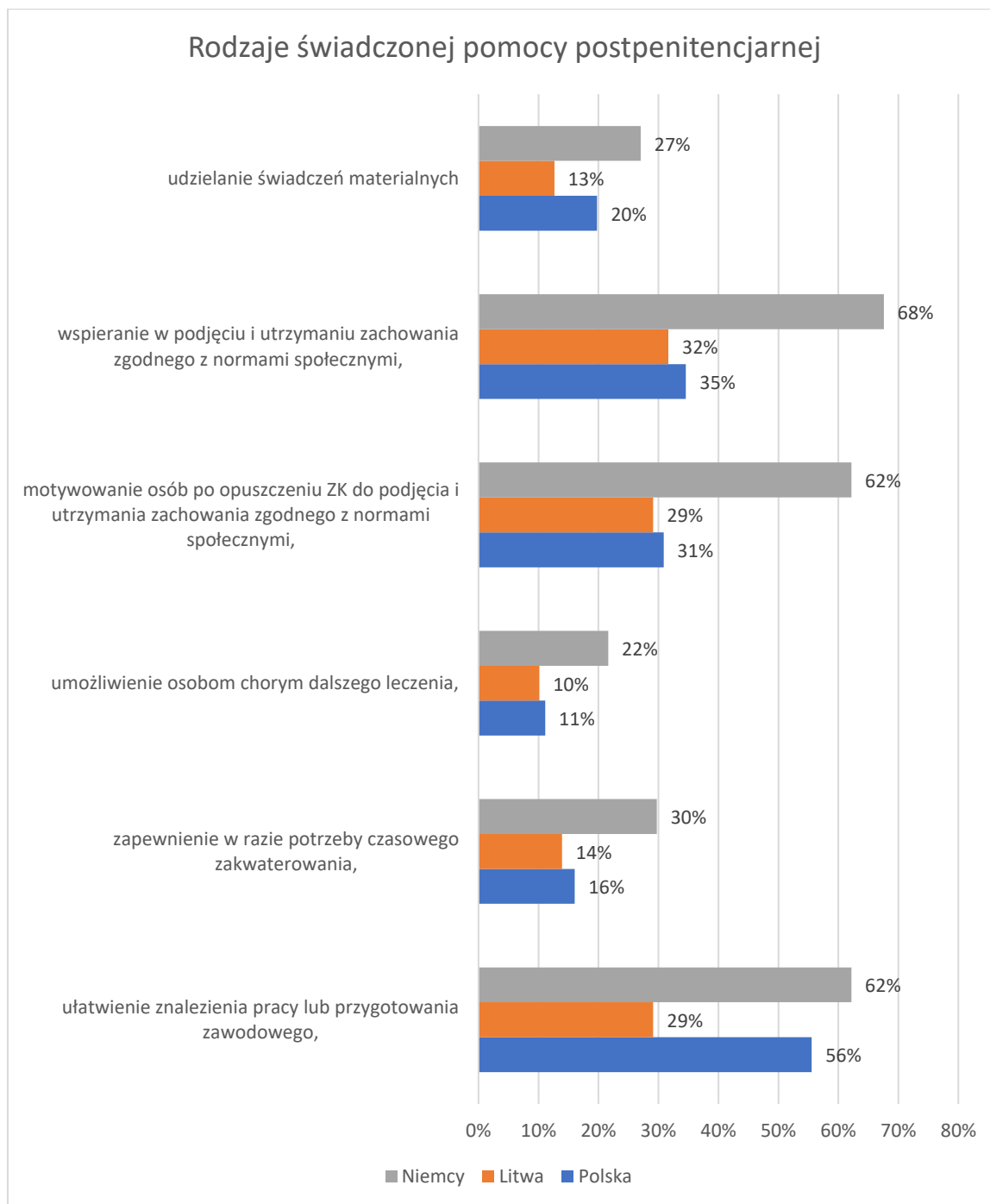
W 81 osobowej polskiej próbie przeważali pracownicy urzędu pracy, którzy stanowili 2/5 badanych (33 osoby). Dalsze 21 osób (1/4 badanych) było wolontariuszami lub pracownikami organizacji pozarządowych, 14 osób (blisko 1/5) było kuratorami sądowymi, 7 osób pracowało w ośrodkach pomocy społecznej, a 2 osoby było pracownikami sądu. Ponadto w próbie znalazł się 1 pracownik prokuratury i 3 osoby nie związane z systemem postpenitencjarnym, ale mające kontakt z byłymi więźniami.

Jedynie 21 badanych (1/4 ogółu) było płci męskiej. Najliczniej występowali jako wolontariusze lub pracownicy organizacji pozarządowych (13 osób, w tym dwóch duchownych), 4 było kuratorami sądowymi. Po jednym mężczyźnie było wśród pracowników sądu, urzędu pracy, prokuratury oraz ośrodków pomocy społecznej.

Obowiązki służbowe podejmowane przez badanych w systemie postpenitencjarnym

Działania postpenitencjarne obejmują szeroki zakres czynności, o których pisaliśmy w części pierwszej raportu. Dla uzyskania pewnej przejrzystości przy porównaniach pomiędzy krajami ich inwentarz ograniczono do sześciu, a mianowicie: ułatwienie znalezienia pracy lub przygotowania zawodowego, zapewnienie w razie potrzeby czasowego zakwaterowania, umożliwienie osobom chorym dalszego leczenia, motywowanie osób po opuszczeniu ZK do podjęcia i utrzymania zachowania zgodnego z normami społecznymi, wspieranie w podjęciu i

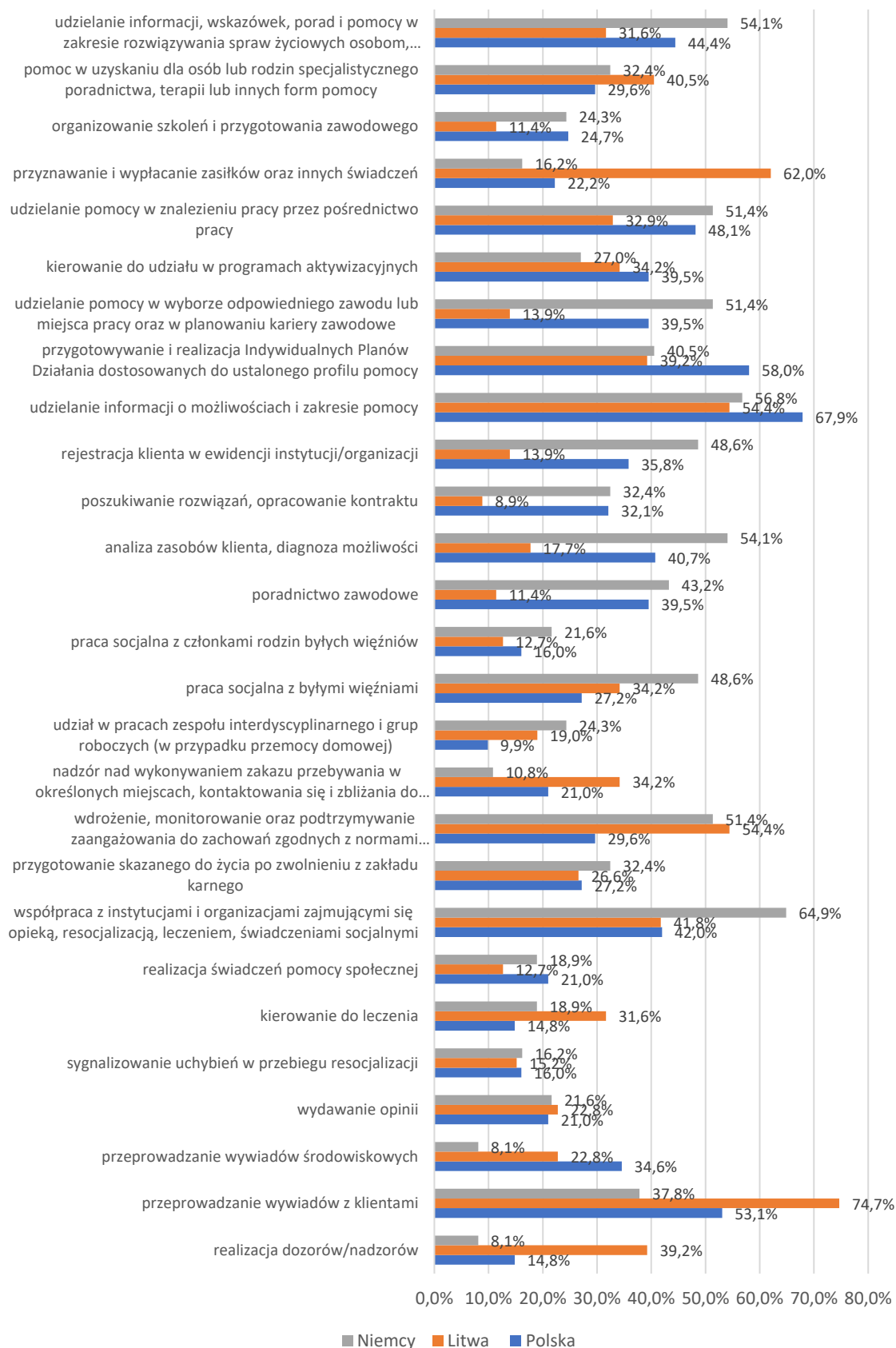
utrzymaniu zachowania zgodnego z normami społecznymi oraz udzielanie świadczeń materialnych.

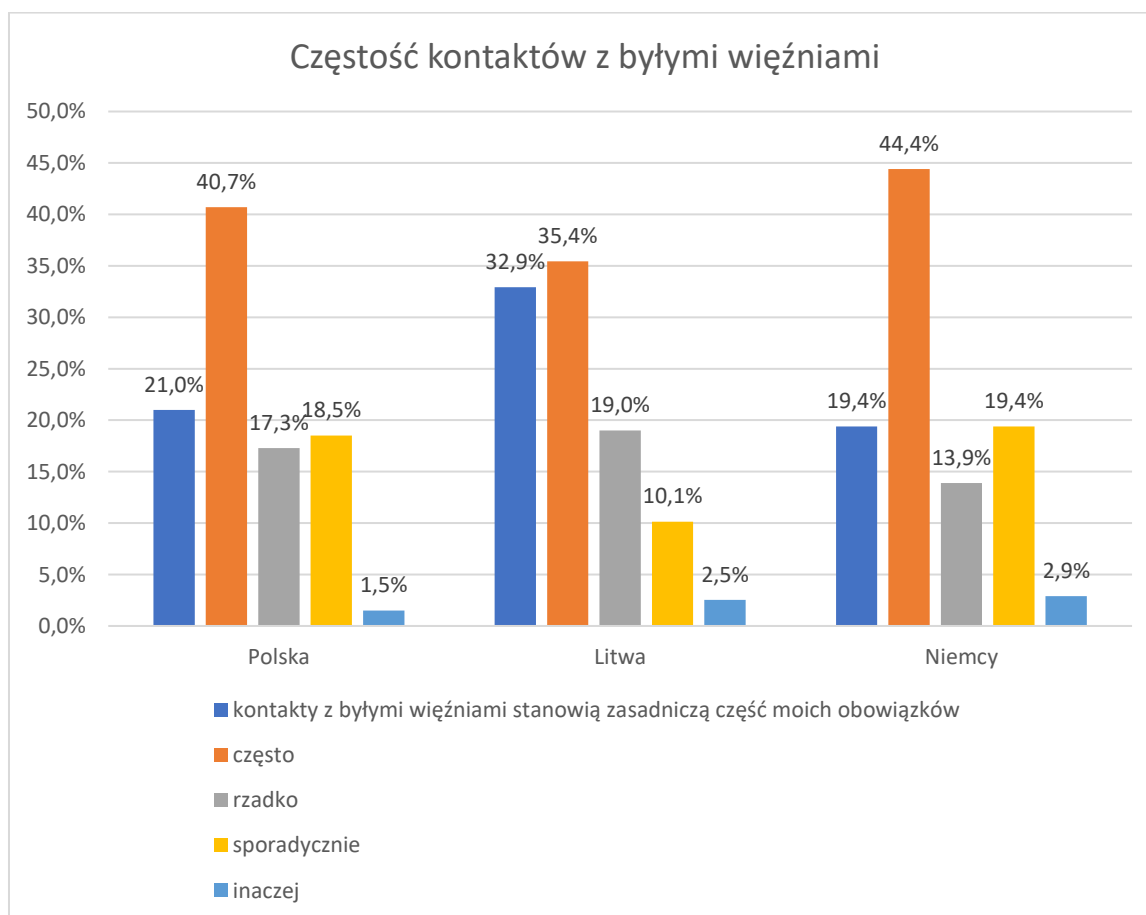
Wykres 1. Rodzaje świadczonej pomocy postpenitencjarnej

Różnice pomiędzy obciążeniem świadczonej w poszczególnych krajach wynikają z odmiennych profili badanych respondentów. W próbie niemieckiej jest znaczny udział osób zajmujących się wsparciem zawodowym i społecznym. Jednym z głównych zadań badanych respondentów z Niemiec jest wsparcie w poszukiwaniu pracy oraz wsparcie w podjęciu i utrzymaniu zachowania zgodnego z normami społecznymi. W Litwie występują podobne obciążenie realizowanymi funkcjami jak w Polsce. Jedyna znacząca różnica dotyczy realizacji ułatwienia znalezienia pracy lub przygotowania zawodowego dla byłych więźniów. W tym przypadku osób realizujących to zadania w Polsce jest prawie dwa razy więcej niż w Litwie.

Jakich czynności służbowych dotyczą Pani/Pana kontakty z byłymi więźniami?

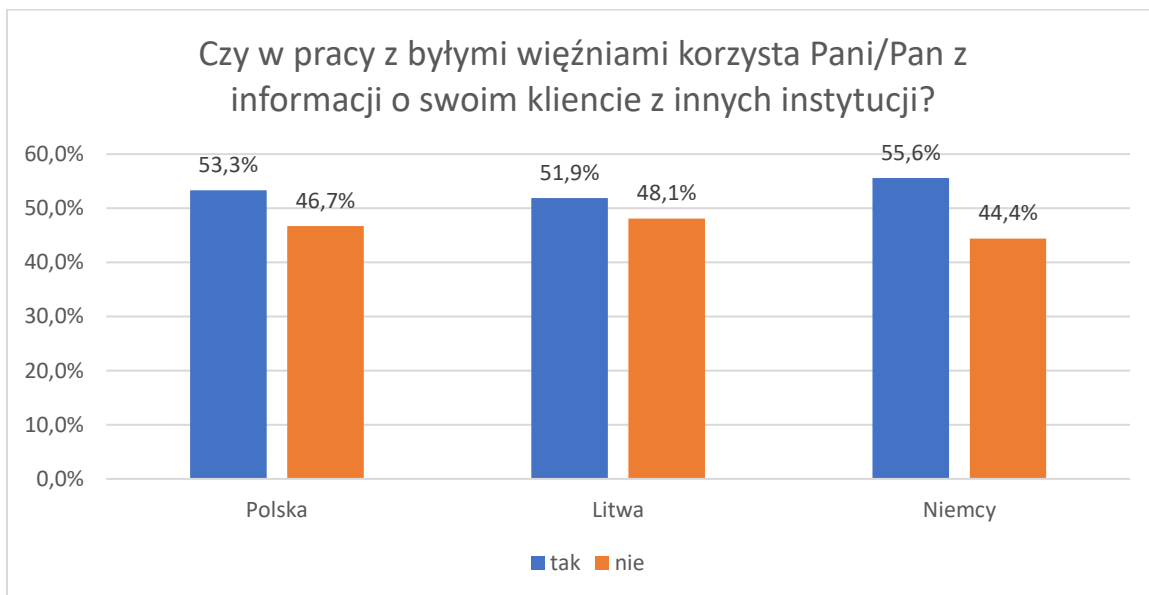

Wykres 2. Czynności służbowe realizowane przez respondentów w kontaktach z byłymi więźniami (odpowiedzi bardzo często i często łącznie)

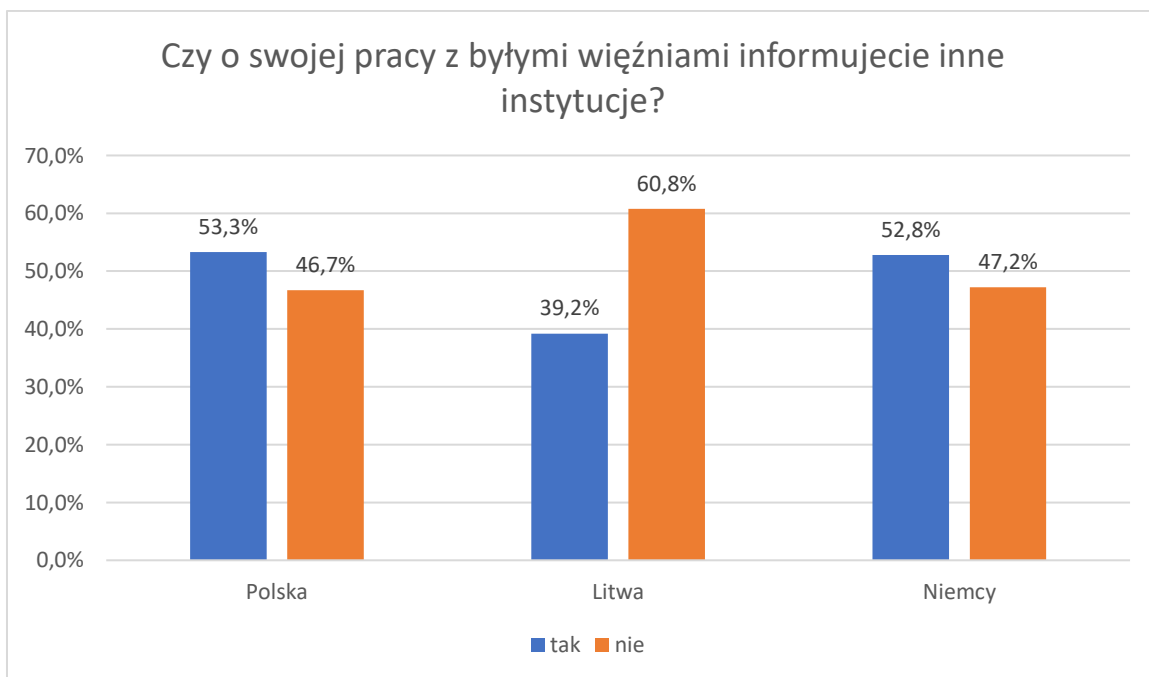
Wykres 3. Częstość kontaktów z byłymi więźniami

Wśród polskich i niemieckich respondentów około 1/5 ma stały kontakt z byłymi więźniami. Więcej, bo 1/3 badanych z Litwy kontakt z byłymi więźniami stanowi ich zasadniczą część obowiązków. Jednak we wszystkich krajach, stały bądź częsty kontakt z byłymi więźniami, ma ponad 3/5 badanych. Działania respondentów w systemie postpenitencjarnym mogą być inicjowane w obrębie własnych jednostek lub też mogą być inspirowane (zlecane) przez jednostki zewnętrzne. Z przeprowadzonej ankiety wynika, że respondenci realizowali swoje obowiązki częściej poprzez wykorzystanie zewnętrznych – pozainstytucjonalnych danych niż jedynie w oparciu o dane własne. Możliwość wykorzystywania danych zewnętrznych w planowaniu i realizacji swoich działań wykazała większość badanych. Odsetek takich sytuacji jest od niespełna 52% w Litwie do blisko 56% w Niemczech. Bez wątplenia różnice wynikają ze składu prób w poszczególnych krajach, o czym najlepiej zaświadcza próba litewska, w której występuje znaczny udział pracowników jednostek penitencjarnych rozpoczynających działania postpenitencjarne. Funkcjonariusze więzienni mają wszystkie dane w swojej instytucji z systemu sądowego i nie muszą wykorzystywać danych zewnętrznych.

Wykres 4. Wykorzystywanie informacji o byłych więźniach z innych instytucji

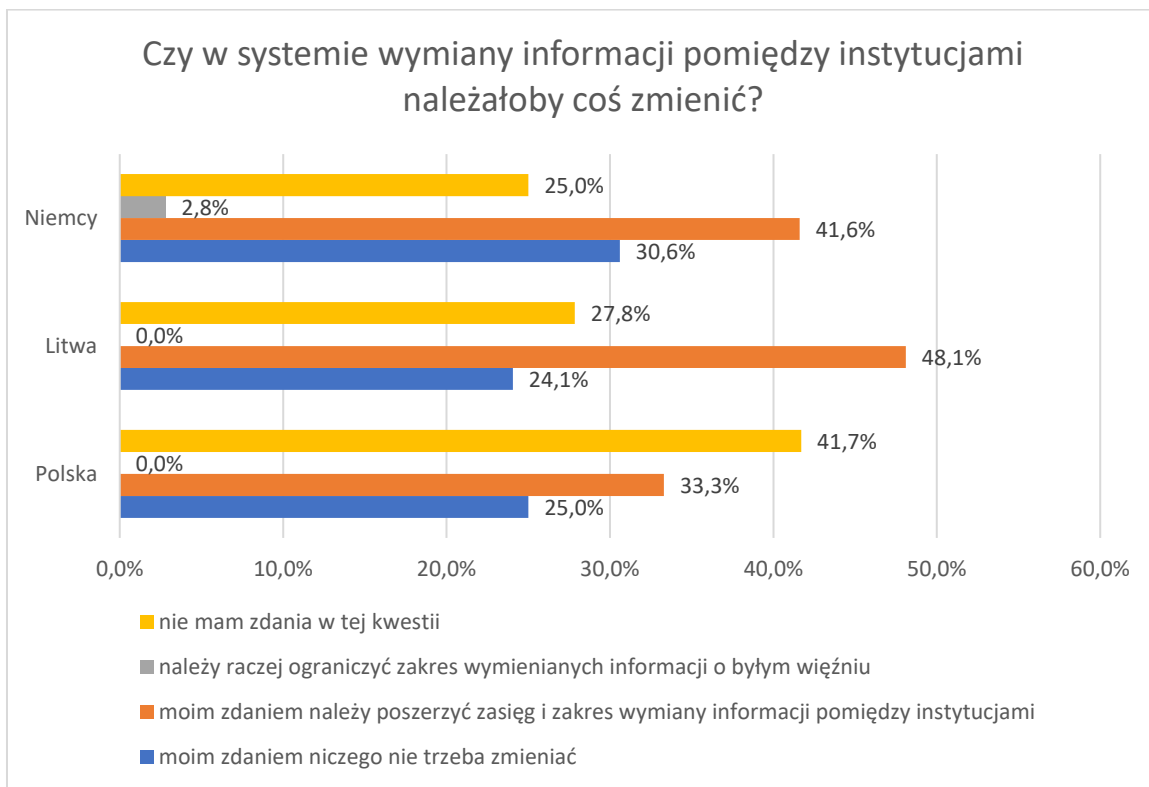
Obieg informacji o byłych skazanych obejmuje także informacje przekazywane przez naszych respondentów do innych instytucji, które realizują inne czynności wobec swoich klientów.

Wykres 5. Przekazywanie informacji o klientach do innych instytucji/urzędów

Przekazywanie informacji następuje nie tylko do instytucji i urzędów, ale także do rodziny, jednostek samorządowych. Sposób udostępniania informacji jest ściśle regulowany, np. w Litwie konieczne jest przekazanie informacji do Państwowej Służby Ochrony Praw Dziecka i Adopcji, Służb Zatrudnienia, instytucji medycznych itp.

Poza jedną osobą, we wszystkich trzech krajach, respondenci nie widzą sensu dalszego ograniczania wymiany informacji o klientach pomiędzy instytucjami. Przeciwnie, zdaniem 48% respondentów litewskich, 41% niemieckich i 33% polskich, zakres informacji o klientach powinien być rozszerzony, a dostępność danych - wydłużona.

Wykres 6. Postulowane zmiany w systemie informacji o byłych skazanych

Dla mniej więcej ¼ badanych system nie powinien być zmieniany. Podobny i wyższy jest udział osób, które nie mają na ten temat zdania (od 25% w Niemczech do 42% w Polsce).

Respondenci zwrócili zwłaszcza uwagę nie tylko na znaczenie zwiększenia dostępu do informacji, ale także na wzrost wzajemnych kontaktów, „siecowanie” systemu. Warto w tym miejscu przytoczyć 3 typowe wypowiedzi dla wszystkich krajów. Dwie pierwsze dotyczą zwiększenia efektywności systemu poprzez ograniczenie jego anonimizacji oraz cyfryzację.

Uważam, że przepisy o ochronie danych osobowych powinny zostać zrewidowane, stanowią one przeszkodę we współpracy. My jako sieć pomocy działamy w interesie naszych klientów, dlatego regulacje tylko utrudniają wymianę i prowadzą do opóźnień. Mają więc negatywny wpływ na ogólny wynik dla klienta. [Niemcy]

Stworzenie wspólnego systemu zarządzania informacjami, który umożliwi szybką, bezpieczną wymianę informacji między różnymi instytucjami. [Litwa]

Trzecia wypowiedź postuluje współpracę w „poprzek” występującego podziału instytucjonalnego.

Wspólne szkolenia przedstawicieli różnych instytucji pozwoliłoby na wymianę wiedzy i doświadczeń, z zakresu każdego pola działania, a skutkowało to będzie efektywniejszą i pełniejszą możliwością podjęcia działania. [Polska]

Ocena posiadanych kompetencji komunikacyjnych

Zasadniczą kwestią niniejszych badań było określenie kompetencji komunikacyjnych badanych uczestników systemu postpenitencjarnego w trzech krajach projektu.

Kompetencje komunikacyjne, to wspólna cecha współdziałających ze sobą osób, polegająca na budowaniu i utrzymywaniu zdrowej komunikacji i porozumiewaniu się ze współpracownikami, podwładnymi, kierownictwem, klientami, partnerami i wszystkimi uczestnikami realizowanego procesu, np. wsparcia postpenitencjarnego.

Kompetencje komunikacyjne składają się z kilku elementów. Należą do nich:

- wrodzony talent i predyspozycje do komunikowania się z ludźmi;
- umiejętność przekazywania informacji w sposób prosty i zrozumiały, formułowania pytania lub prośby bez okazywania negatywizmu i agresji, konstruktywnego budowania dialogu;
- umiejętność dostosowania stylu komunikacji do rozmówcy;
- umiejętność słuchania rozmówcy oraz rozumienia jego emocji i potrzeb.

Dla realizacji niniejszego badania, korzystając z dostępnej literatury oraz wyników badań jakościowych utworzono inwentarz 24 stwierdzeń odnoszących się do kompetencji komunikacyjnych związanych ze współpracą z tzw. klientem trudnym.

Lista stwierdzeń jest następująca:

- Ze względu na specyficzne zachowanie potrafię rozpoznać byłego więźnia.
- W przypadku agresji ze strony klienta potrafię powstrzymać swoje emocje.
- W kontaktach z trudnymi klientami potrafię być asertywna/asertywny.
- Potrafię rozmawiać z każdą osobą, niezależnie od jej poziomu wykształcenia i posiadanego słownictwa.
- Podczas rozmowy nie toleruję przeklinania.
- Potrafię rozmawiać w sposób niesformalizowany.
- Podczas rozmowy z klientem skupiam się na faktach.
- Szczególne kłopoty mam w komunikacji z osobami w swym zachowaniu odbiegającymi od zachowań standardowych (np. zaburzeniami ruchowymi, tikami nerwowymi).
- W rozmowie potrafię konsekwentnie dążyć do wyjaśnienia sprawy – nie wdaje się w niepotrzebne wątki.
- Dążę do nawiązania współpracy z klientem.
- Potrafię tak pokierować rozmową, aby rozmówca poczuł się dowartościowany.
- Wobec byłych więźniów zachowuje się bardzo ostrożnie.
- Staram się zrozumieć sytuację i przeżycia swojego klienta.
- W kontaktach z klientami skupiam się głównie na możliwościach udzielenia mu rzeczywistego wsparcia.
- Szczególnie dużą uwagę zwracam na zachowania niewerbalne klienta (mimika, gestykulacja).
- Potrafię w prosty sposób wyjaśnić obowiązujące przepisy prawne.
- W rozmowie z klientem prezentuje siebie jako osobę kompetentną, która doprowadzi do odpowiedniego rozwiązania.

- W załatwieniu sprawy wolę działać w ramach szerszego zespołu niż działać indywidualnie.
- Podczas rozmowy potrafię okazać swoje zaangażowanie poprzez odpowiednie natężenie głosu.
- Potrafię stworzyć wspólną płaszczyznę rozmowy z klientem poprzez kolejne uzgodnienia.
- Podczas rozmowy dążę do możliwie największego zaangażowania klienta w rozwiązanie jego sprawy.
- Potrafię przeprowadzić rozmowę z klientem w sposób zróżnicowany w zależności do typu klienta.
- Podczas rozmowy potrafię rozpoznać rzeczywiste intencje klienta.
- Zdarza się, że po załatwieniu sprawy klient przychodzi do mnie z informacją o jego dalszym losie.

Respondenci w kwestionariuszu odnosili się do tej listy każdorazowo odpowiadając na pytanie: *„Proszę określić swoje kompetencje komunikacyjne w kontaktach służbowych z klientami, a zwłaszcza byłymi więźniami?”*

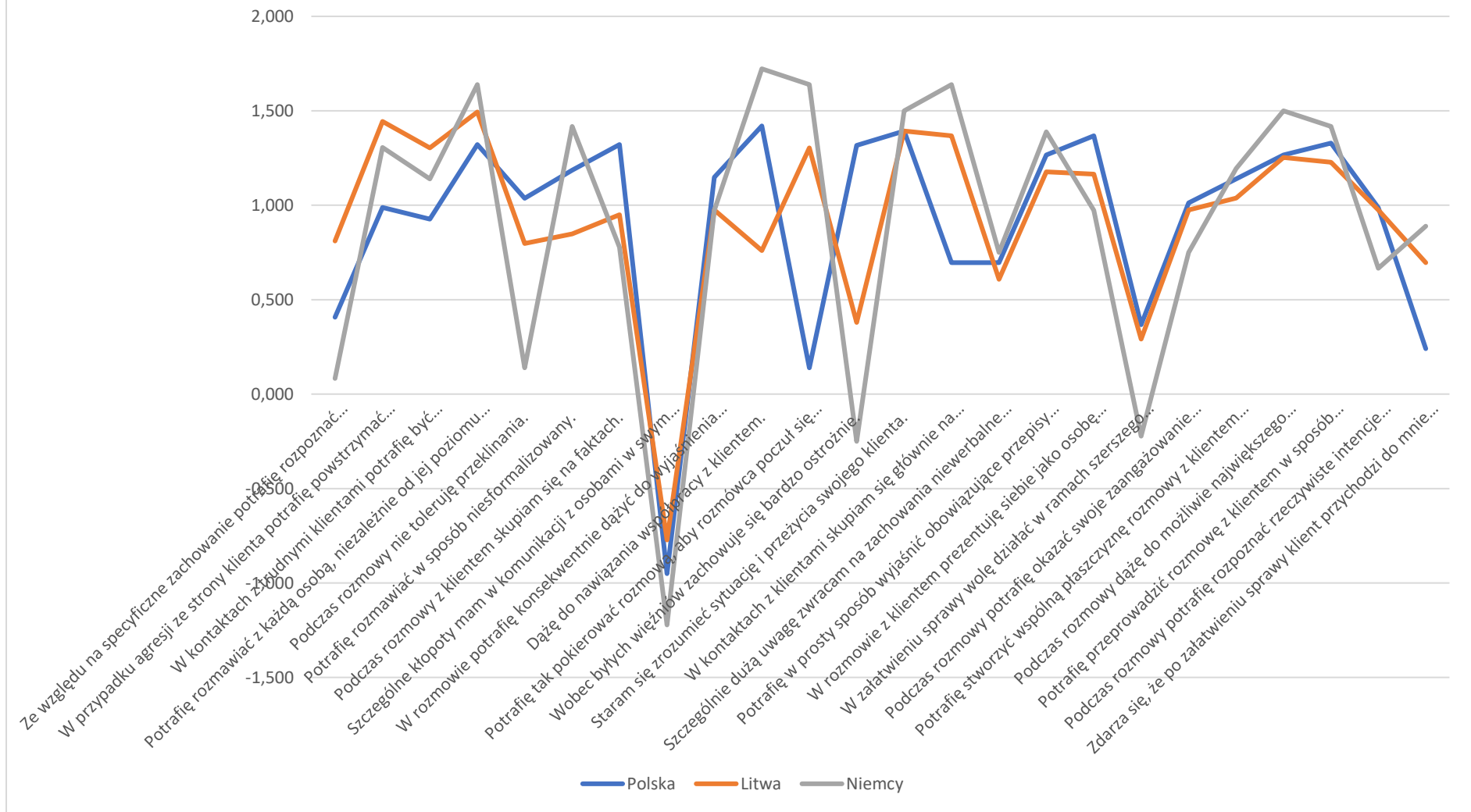
Odpowiedzi były sformułowane w skali Likerta, co oznacza, że respondenci mogli w odpowiedzi wybrać jedno ze sformułowań: „zdecydowanie tak”, „raczej tak”, „raczej nie”, „zdecydowanie nie” lub „trudno powiedzieć”. Uzyskano w ten sposób skalę porządkową, której nadano odpowiednie rangi. I tak odpowiedzi „zdecydowanie tak” nadano wartość równą 2, odpowiedzi „raczej tak” wartość równą 1, „raczej nie” wartość -1, a wypowiedzi „zdecydowanie nie” – wartość – 2. Brak odpowiedzi lub wybór odpowiedzi „trudno powiedzieć” był wartościowany jako wypowiedź neutralna i w związku z tym nadano jej wartość równą 0. Następnie, z tak przetworzonych danych obliczono średnie ważone. Zakres zmienności obliczonych wartości teoretycznie zawiera się od wartości „-2”, kiedy wszyscy respondenci wybiorą odpowiedź „zdecydowanie nie”, do wartości „+2”, kiedy wszyscy respondenci odpowiedzą „zdecydowanie tak”.

Stosując miarę syntetyczną w postaci średniej ważonej uniknięto tworzenia skomplikowanych wykresów lub tabel, gdyż uzyskano jedną miarę zagregowaną, właśnie w postaci średniej ważonej, która syntetyzuje zróżnicowane wypowiedzi.

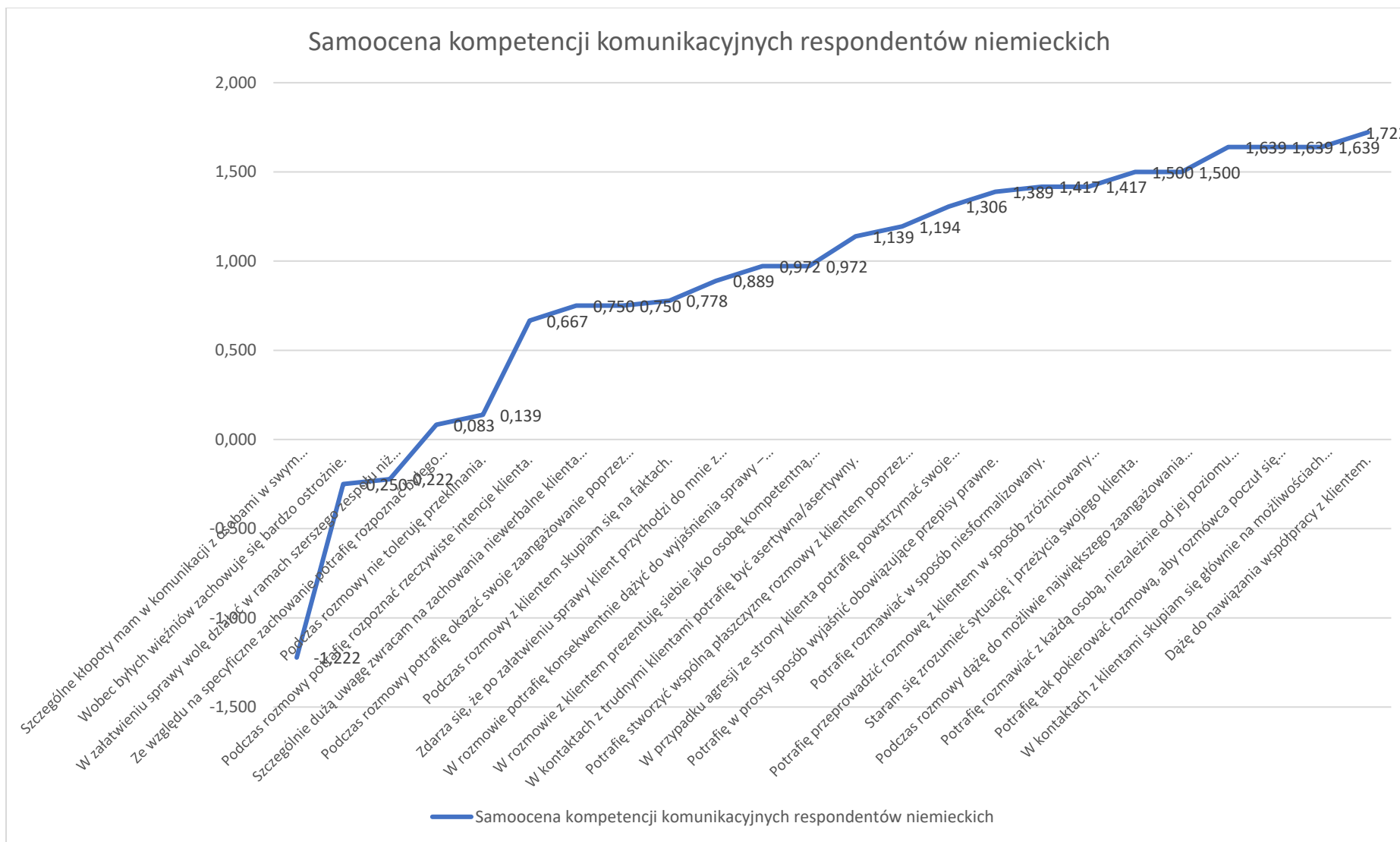
Na kolejnych wykresach, oznaczonych numerami 7-10, przedstawiono wyniki przeprowadzonej analizy. Wykres nr 7 prezentuje zbiorcze wyniki wypowiedzi respondentów w podziale na trzy kraje realizujące projekt. Średnie ważone pokazują podobieństwa i różnice pomiędzy samooceną kompetencji komunikacyjnych w poszczególnych krajach. Jak można zauważyć, różnice te nie są duże, a w każdym wypadku pokazują bardzo zbliżone tendencje.

Kolejne trzy wykresy (nr 8, 9 i 10) prezentują zróżnicowanie samoocen respondentów w poszczególnych krajach. Wykresy zostały uszeregowane w sposób rosnący, tzn. po prawej stronie znajdują się wskazania o najniższych wartościach i stopniowo wzrastają, aby po lewej stronie wskazać stwierdzenia o najwyższych wartościach.

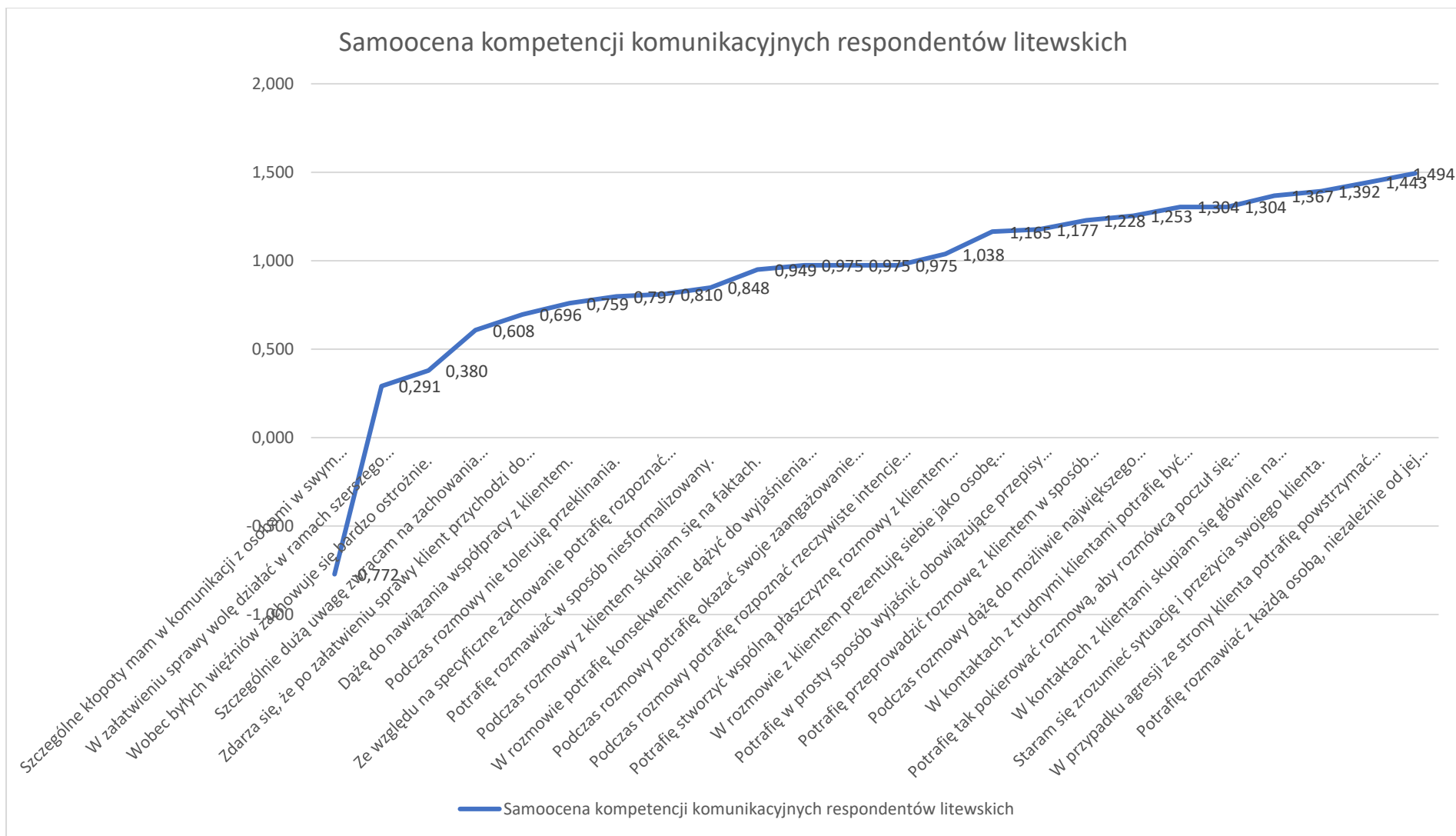
Samocena kompetencji komunikacyjnych w krajach projektu

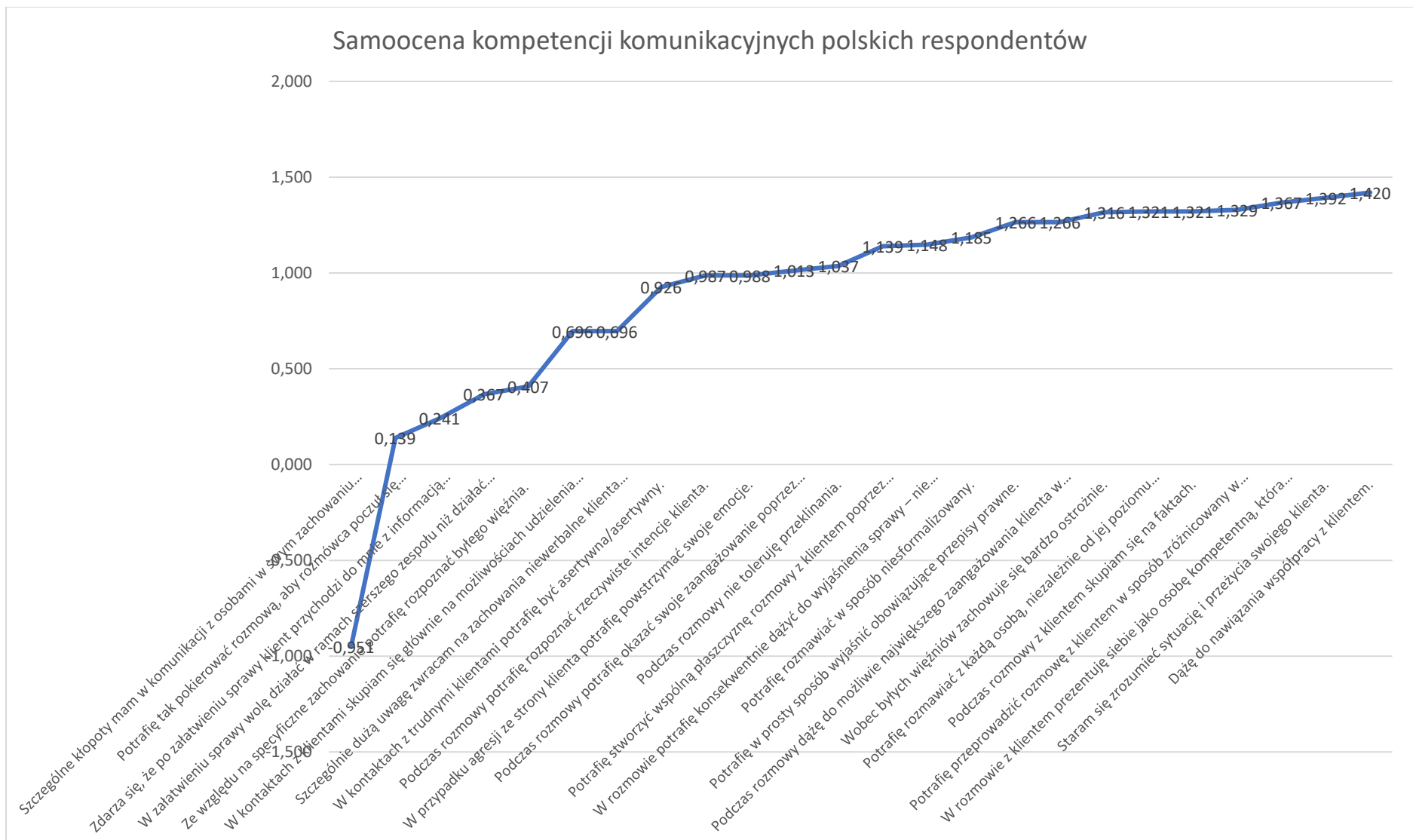
Wykres 7. Średnie ważone samooceny kompetencji komunikacyjnej w Niemczech, Litwie i Polsce

Wykres 8. Uszeregowane wartości średnich ważonych samooceny kompetencji komunikacyjnych respondentów niemieckich

Wykres 9. Uszeregowane wartości średnich ważonych samooceny kompetencji komunikacyjnych respondentów z Litwy

Wykres 10. Uszeregowane wartości średnich ważonych samooceny kompetencji komunikacyjnych polskich respondentów

Na wykresie 7 przedstawiono średnie ważone samooceny kompetencji komunikacyjnej w Niemczech, Litwie i Polsce. Na pierwszy rzut oka istnieją duże podobieństwa pomiędzy badanymi krajami w tendencji do samooceny kompetencji. Dopiero analiza statystyczna, polegająca na obliczeniu odchylenia standardowego pomiędzy poszczególnymi wskaźnikami, ukazuje znaczne różnice w samoocenie kompetencji.

Możemy zauważyć, że łącznie 10 wskaźników jest zróżnicowanych na poziomie powyżej 0,2, co uznać można za istotną różnicę statystyczną dla badanych krajów.

Największe zróżnicowanie występuje w odniesieniu do stwierdzenia „Wobec byłych więźniów zachowuje się bardzo ostrożnie”, gdzie odchylenie wynosi 0,644. Wysoka wartość odchylenia wynika z faktu, że rozpiętość pomiędzy najwyższą oceną (Polska) a najniższą (Niemcy) wynosi ponad 1,5 punktu. Można więc stwierdzić, że polscy specjaliści postpenitencjarni są zdecydowanie bardziej ostrożni w kontaktach z byłymi więźniami od swoich kolegów niemieckich, zaś litewscy pozostają w niemal takim samym dystansie wobec obu kategorii.

Pełne zestawienie różnic dla 10 stwierdzeń pokazujemy w tabeli nr 1.

Tabela 1. Średnie ważone stwierdzeń o najwyższej dyspersji

Stwierdzenie	Polska	Litwa	Niemcy	Odchylenie standardowe
Wobec byłych więźniów zachowuje się bardzo ostrożnie.	1,316	0,380	-0,250	0,644
Potrafię tak pokierować rozmową, aby rozmówca poczuł się dowartościowany.	0,139	1,304	1,639	0,643
Dążę do nawiązania współpracy z klientem.	1,420	0,759	1,722	0,402
W kontaktach z klientami skupiam się głównie na możliwościach udzielenia mu rzeczywistego wsparcia.	0,696	1,367	1,639	0,396
Podczas rozmowy nie toleruję przeklinania.	1,037	0,797	0,139	0,380
Ze względu na specyficzne zachowanie potrafię rozpoznać byłego więźnia.	0,407	0,810	0,083	0,297
Zdarza się, że po załatwieniu sprawy klient przychodzi do mnie z informacją o jego dalszym losie.	0,241	0,696	0,889	0,272
W załatwieniu sprawy wolę działać w ramach szerszego zespołu niż działać indywidualnie.	0,367	0,291	-0,222	0,262
Potrafię rozmawiać w sposób niesformalizowany.	1,185	0,848	1,417	0,233
Podczas rozmowy z klientem skupiam się na faktach.	1,321	0,949	0,778	0,227

Źródło: Badania własne.

Zakładając, że rekrutacja na szkolenia w krajach realizacji projektu będzie dotyczyło zbliżonych kategorii zawodowych, jak w przeprowadzonych badaniach, można uznać, że prezentowane dysproporcje mogą być użyteczne przy opracowywaniu szczegółowych programów szkoleniowych. Jeśli przejmujemy takie założenie i poszukiwać będziemy swoistych narodowych wyróżników, to w odniesieniu do polskich uczestników szkoleń należy skoncentrować się na kwestiach dotyczących podniesienia kompetencji prowadzenia rozmowy na równych zasadach, a nie z pozycji wyższej; wsparciu merytorycznym oraz uzyskaniu informacji zwrotnej nt. rezultatów wsparcia (efektu feed back).

Z kolei szkolenia litewskie powinny zwrócić uwagę na skrócenie dystansu do byłego więźnia; dążenia do uzyskania większej współpracy z byłym więźniem oraz zachowań mniej sformalizowanych we wzajemnych relacjach.

Wreszcie w odniesieniu do specjalistów niemieckich należy zwrócić uwagę na umiejętności rozpoznawania byłych więźniów; większej koncentracji na faktach oraz pracy zespołowej związanej z rozwiązaniem problemów byłych więźniów.

To jeden punkt widzenia akcentujący występujące różnice. Z drugiej strony można jednak spojrzeć także na uzyskane wyniki pod kątem podobieństwa między próbami narodowymi. W takim spojrzeniu możemy dostrzec bardziej uniwersalne kwestie, podzielane przez specjalistów ze wszystkich krajów, które mogą być przedmiotem wspólnych szkoleń.

Dla badanych z wszystkich trzech krajów podobnie ważne są kompetencje komunikacyjne wyrażone w poniższych stwierdzeniach:

- Potrafię w prosty sposób wyjaśnić obowiązujące przepisy prawne.
- W rozmowie potrafię konsekwentnie dążyć do wyjaśnienia sprawy – nie wdaje się w niepotrzebne wątki.
- Potrafię przeprowadzić rozmowę z klientem w sposób zróżnicowany w zależności do typu klienta.
- Potrafię stworzyć wspólną płaszczyznę rozmowy z klientem poprzez kolejne uzgodnienia.
- Szczególnie dużą uwagę zwracam na zachowania niewerbalne klienta (mimika, gestykulacja).
- Staram się zrozumieć sytuację i przeżycia swojego klienta.

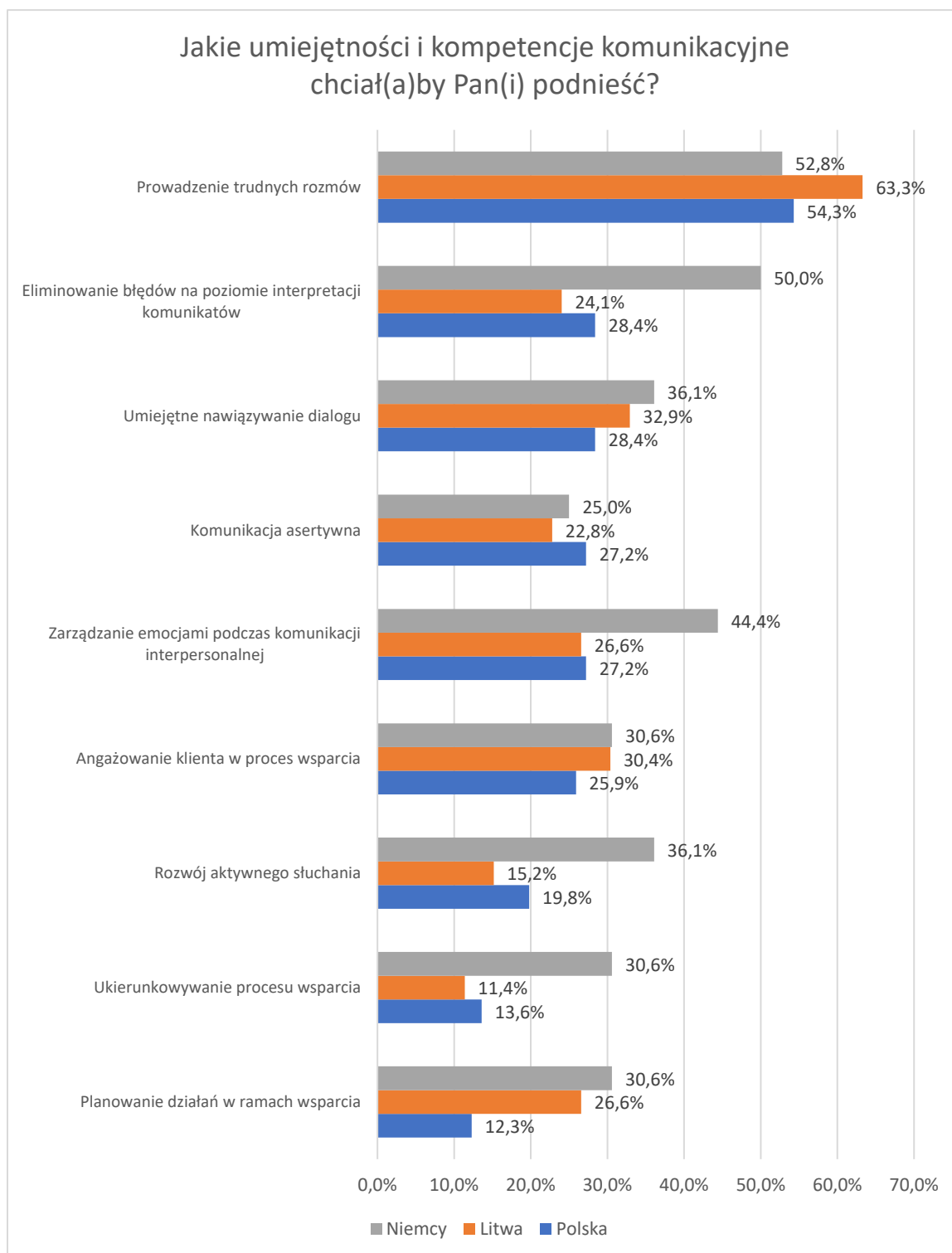
Zgłaszane potrzeby podniesienia umiejętności i kompetencji komunikacyjnych

Podczas badań jakościowych badanych poproszono o wskazanie szkoleń, w których chcieliby uczestniczyć. Następnie skonfrontowano te oczekiwania z istniejącą ofertą szkoleniową, co pokazało, że respondenci wskazywali na szkolenia dostępne na rynku, używali nawet tych samych sformułowań, tym samym nie byli innowacyjni, lecz odtwarzali poznane wcześniej oferty, które wydały się im atrakcyjne.

Podczas badań jakościowych respondenci wskazali na następujące szkolenia, które mogą ich zainteresować:

- Umiejętne nawiązywanie dialogu
- Rozwój aktywnego słuchania
- Zarządzanie emocjami podczas komunikacji interpersonalnej
- Eliminowanie błędów na poziomie interpretacji komunikatów
- Komunikacja asertywna
- Prowadzenie trudnych rozmów
- Angażowanie klienta w proces wsparcia

- Planowanie działań w ramach wsparcia
- Ukierunkowywanie procesu wsparcia

Wykres 11. Preferowane szkolenia i kursy rozwijające kompetencje komunikacyjne

Badani jako najbardziej pożądane szkolenie wskazali na „Prowadzenie trudnych rozmów”. Jest to zdecydowany lider szkoleniowy we wszystkich trzech krajach, w którym chciałoby uczestniczyć od 52 do 63% badanych.

Kolejne miejsce zajmuje szkolenie „Eliminowanie błędów na poziomie interpretacji komunikatów”, w którym chciałoby uczestniczyć od 24% Litwinów do 50% Niemców. Błędna interpretacja jest jedną z podstawowych barier komunikacyjnych. Oferowane na rynku szkolenia mają charakter warsztatowy i wysoce angażują uczestników. Jednocześnie są bardzo dobrze przygotowane merytorycznie.

„Umiejętne nawiązanie dialogu” zajmuje trzecie miejsce w stworzonym tutaj rankingu. To szkolenie także ma charakter warsztatowy i jest mocno ustrukturalizowane. Główny akcent jest w nim położony na tworzenie wzajemnych więzi między stronami dialogu.

Na czwartym miejscu wśród proponowanych szkoleń znalazły się klasyczne szkolenia z asertywności. Tego rodzaju szkolenia chce przejść ponad 1/4 badanych respondentów. Podobny wynik osiągnęła kolejna propozycja – „Zarządzanie emocjami podczas komunikacji interpersonalnej”. Szkolenia weszły do głównego nurtu z bogatej palety warsztatów negocjacyjnych. Ich atutem jest budowanie elastyczności emocjonalnej, co jest szczególnie atrakcyjne dla uczestników ze względu na żywą formę zajęć.

Wymienione dotąd szkolenia miały charakter ogólny. „Angażowanie klienta w proces wsparcia” jest pierwszym ze szkoleń nastawionych na wsparcie merytoryczne osób operujących w systemie wsparcia postpenitencjarnego. Metodyka przekazywana podczas szkolenia wywodzi się z aktywnych praktyk pracy socjalnej oraz interwencji psychologicznej.

„Rozwój aktywnego słuchania” w większym stopniu interesuje respondentów niemieckich niż litewskich czy polskich. Jest to tymczasem bardzo skuteczna droga poprawy efektywności komunikacji interpersonalnej, która swój rodowód ma w poradnictwie rodzinnym.

Wreszcie dwie ostatnie propozycje związane ze wsparciem merytorycznym dla uczestników systemu postpenitencjarnego. Szkolenia te, to „Ukierunkowywanie procesu wsparcia” oraz „Planowanie działań w ramach wsparcia”. Szkolenia bazują na doświadczeniach pracy socjalnej i poza elementami pedagogiki socjalnej odwołują się do osiągnięć współczesnej psychologii.

Wnioski z badania

Jak wskazano w części podsumowującej analizę wtórną, funkcjonujące w analizowanych krajach systemy wsparcia postpenitencjarnego są do siebie w sensie formalnym zbliżone. We wszystkich krajach przygotowanie do resocjalizacji rozpoczyna się jeszcze w więzieniu przed zwolnieniem więźnia. Co ważne, instytucje i osoby zaangażowane w działania postpenitencjarne korzystają z szerokiej wymiany doświadczeń w ramach stosunków bilateralnych, jak i Unii Europejskiej. W związku z powyższym można zaobserwować konwergencję systemów krajowych, w rezultacie czego systemy do siebie się upodobią. Następuje wymiana dobrych praktyk, co pozwala na doskonalenie systemu postpenitencjarnego.

Resocjalizacja byłych więźniów jest na czele działań systemów we wszystkich analizowanych krajach. Proces resocjalizacji rozpoczynany jest już w więzieniu. Intensyfikacja działań postpenitencjarnych następuje w końcowym okresie odbywania kary odosobnienia. Prowadzone są wówczas diagnozy potrzeb i deficytów więźnia, które służą do opracowania indywidualnego programu resocjalizacji.

Pomimo podobieństwa w strategicznych celach i prawnych rozwiązaniach pomocy postpenitencjarnej, pojawiają się duże różnice pomiędzy poszczególnymi krajami, co wynika z obowiązującego prawa lokalnego. Nie mniej jednak, we wszystkich krajach celem podejmowanych działań postpenitencjarnych jest uzyskanie przez osobę zwolnioną z ośrodka odosobnienia samodzielności życiowej poprzez aktywizację i uruchomienie jej własnych zasobów oraz potencjałów, zapobieżenie powrotowi na drogę przestępstwa i wzmocnienie jej reintegracji społecznej. Rodzaj, forma i rozmiar pomocy postpenitencjarnej są uzależnione od posiadanych zasobów, co powoduje, że dostosowuje się je do możliwości i okoliczności uzasadniających jej udzielenie.

Niewątpliwie, co znajduje szczególne podkreślenie w dokumentach programowych, najskuteczniejsza jest pomoc udzielana z wielu źródeł, wzajemnie uzupełniających swoją ofertę – państwa, samorządu, organizacji pozarządowych, religijnych i innych. Pamiętać przy tym należy, że jednym z największych wyzwań wsparcia jest uświadomienie rodzinie osadzonego, że jej moralne wsparcie ma duże znaczenie w procesie reintegracji i aktywizacji danej osoby.

Badania jakościowe potwierdziły trudną sytuację byłego więźnia, które utrudniają skuteczną i efektywną komunikację.

Taka autopercepcja własnej pozycji prowadzi do apatii, a w sytuacjach stresujących i wymagających aktywności, kierują byłego więźnia do agresji. Powoduje to, że byli więźniowie postrzegani są jako „trudni klienci”.

Z drugiej strony, z badania jednoznacznie wynika, że osoby funkcjonujące w otoczeniu instytucjonalnym byłych więźniów, którzy winni stanowić opokę i wsparcie dla byłych skazanych, posiadają pewne deficyty kompetencji komunikacyjnych.

Zebrane opinie badanych wskazują na następujące obszary szkoleniowe uszeregowane według ich ważności dla respondentów:

- Prowadzenie trudnych rozmów
- Umiejętne nawiązywanie dialogu
- Eliminowanie błędów na poziomie interpretacji komunikatów
- Zarządzanie emocjami podczas komunikacji interpersonalnej
- Komunikacja asertywna
- Angażowanie klienta w proces wsparcia
- Rozwój aktywnego słuchania
- Ukierunkowywanie procesu wsparcia
- Planowanie działań w ramach wsparcia

Spis wykresów i tablic

Wykres 1. Rodzaje świadczonej pomocy postpenitencjarnej	35
Wykres 2. Czynności służbowe realizowane przez respondentów w kontaktach z byłymi więźniami (odpowiedzi bardzo często i często łącznie).....	36
Wykres 3. Częstość kontaktów z byłymi więźniami	37
Wykres 4. Wykorzystywanie informacji o byłych więźniach z innych instytucji.....	38
Wykres 5. Przekazywanie informacji o klientach do innych instytucji/urzędów.....	38
Wykres 6. Postulowane zmiany w systemie informacji o byłych skazanych	39
Wykres 7. Średnie ważone samooceny kompetencji komunikacyjnej w Niemczech, Litwie i Polsce.....	42
Wykres 8. Uszeregowane wartości średnich ważonych samooceny kompetencji komunikacyjnych respondentów niemieckich	43
Wykres 9. Uszeregowane wartości średnich ważonych samooceny kompetencji komunikacyjnych respondentów z Litwy.....	44
Wykres 10. Uszeregowane wartości średnich ważonych samooceny kompetencji komunikacyjnych polskich respondentów	45
Wykres 11. Preferowane szkolenia i kursy rozwijające kompetencje komunikacyjne	48
Tabela 1. Średnie ważone stwierdzeń o najwyższej dyspersji	46